

Anna Lísu Guðmundsdóttir
Páll V. Bjarnason
Helga Maureen Gylfadóttir
Guðný Gerður Gunnarsdóttir

Húsakönnun og fornleifaskráning vegna fyrirhugaðs tónlistar- og ráðstefnuhúss við Reykjavíkurböfn.



Reykjavík 2005

Minjasafn Reykjavíkur
Skýrsla nr. 117

Húsakönnun og fornleifaskráning vegna fyrirhugaðs tónlistar- og ráðstefnuhúss við Reykjavíkurhöfn.

Fornleifaskráning:

Arnarhóll – Hlíðarhús – Reykjavík.

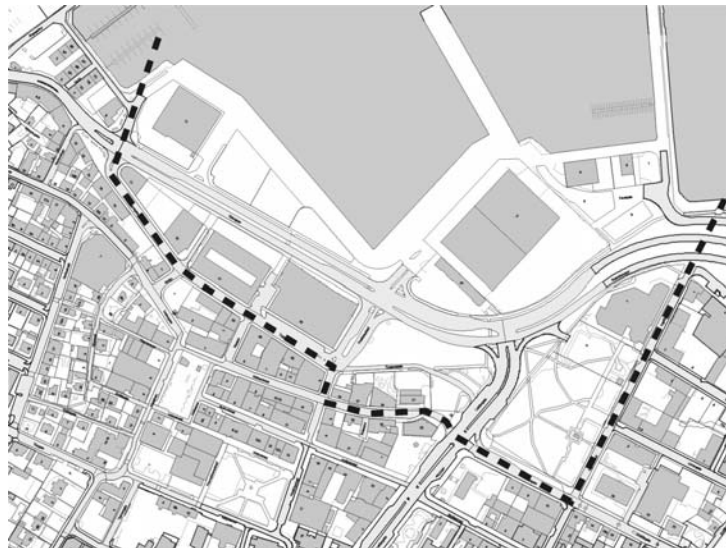
Anna Lía Guðmundsdóttir

Húsakönnun:

Kalkofnsvegur – Ingólfsstræti – Hverfisgata – Lækjargata – Hafnarstræti – Pósthússtræti – Tryggvagata – Geirsgata.

Páll V. Bjarnason

Helga Maureen Gylfadóttir



Reykjavík 2005

Minjasafn Reykjavíkur
Skýrsla nr. 117

Unnið að beiðni Skipulagsfulltrúa Reykjavíkur
vegna deiliskipulagsvinnu.

Ljósmynd á forsíðu: Séð yfir höfnina frá Arnarhóli árið 1931. Ljósmyndari Magnús Ólafsson. *Ljósmyndasafn Reykjavíkur*, MAÓ 1706.

Ljósmyndir: Helga Maureen Gylfadóttir, Minjasafni Reykjavíkur.
Kort: Björn Ingi Edvardsson, Skipulags- og byggingasviði Reykjavíkur.

Skýrslur Minjasafns Reykjavíkur – Árbæjarsafns.
Ritstjóri: Guðný Gerður Gunnarsdóttir borgarminjavörður.

© Minjasafn Reykjavíkur – Árbæjarsafn. Anna Lía Guðmundsdóttir, Páll V. Bjarnason
og Helga Maureen Gylfadóttir.

Minjasafn Reykjavíkur – Árbæjarsafn
Skýrsla nr. 117
Reykjavík 2005.
Öll réttindi áskilin.

Efnisyfirlit

Formáli.....	4	Kalkofnsvegur 1.....	57
Saga og minjar.....	6	Tryggvagata 11.....	58
Arnarhóllinn.....	6	Tryggvagata 15.....	59
Hafnarsvæðið.....	9	Tryggvagata 17.....	60
Almennt um verndun fornleifa og tilgang skráningar.....	15	Tryggvagata 19.....	61
Fornleifaskráning.....	16	Heimildaskrá.....	62
Fornleifarannsóknir.....	17	Myndaskrá.....	65
Fornleifaskrá svæðisins.....	20		
Niðurstöður og verndunarákvæði.....	36		
Húsakönnun.....	38		
Horfín hús og mannvirki.....	40		
Nafngiftir gatnanna.....	42		
Varðveislumat húsa.....	44		
Uppdráttur Húsverndarskrár Reykjavíkur.....	45		
Austurbugt 3.....	46		
Austurbugt 5.....	47		
Faxagata 2.....	48		
Geirsgata 9.....	49		
Geirsgata 11.....	50		
Geirsgata 19.....	51		
Hafnarstræti 15.....	52		
Hafnarstræti 17.....	53		
Hafnarstræti 19.....	54		
Hafnarstræti 20.....	55		
Hafnarstræti 21.....	56		

Formáli

Hér á eftir fer könnun byggðar og fornleifa á svæðinu sem afmarkast af Skúlagötu frá Klapparstíg, Ingólfsstræti að Hverfisgötu, Lækjargötu, Hafnarstræti að Pósthússtræti, Tryggvagötu og Geirsgötu. Innan svæðisins liggja Austurbugt, Faxagata og Kalkofnsvegur. Skipulagssvæðið nær yfir hið forna bæjarstæði *Arnarhóls* og gömlu fjörunnar í Reykjavík (mynd 1).

Skýrsla þessi er unnin að beiðni Skipulags- og byggingarsviðs Reykjavíkur í samræmi við skipulagslög vegna fyrirhugaðs tónlistar- og ráðstefnuhúss á svæðinu. Í nóvember 2004 var gefin út skýrsla um hluta skipulagssvæðisins en vegna breytinga á afmörkun svæðisins var hún dregin til baka og kemur þessi skýrsla í stað hennar. Því hlýtur hún sama númer og fyrri skýrsla eða númer 117.

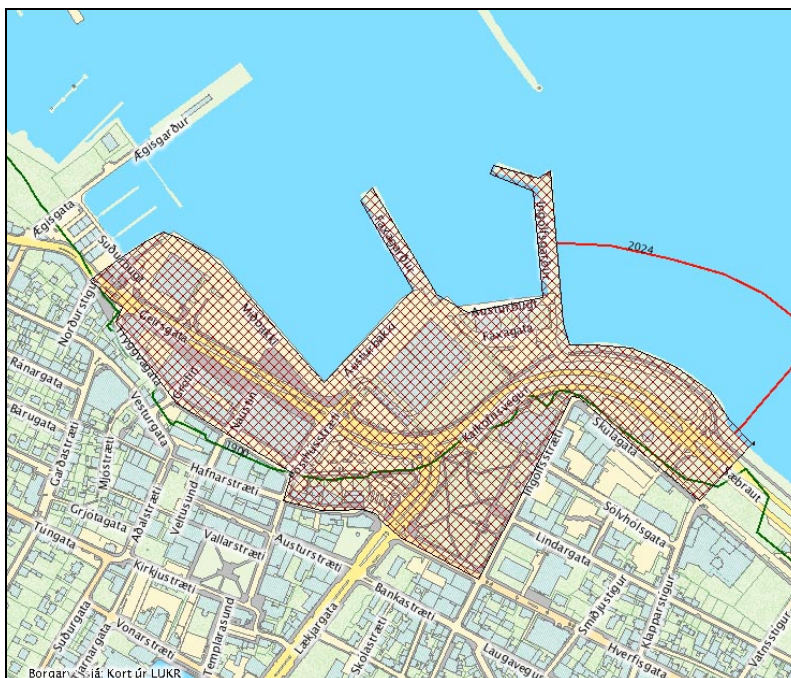
Skýrslunni er skipt upp í þrjá megin kafla: sögu svæðisins, húsakönnun og fornleifaskráningu. Sögu svæðisins eru skipt í tvo hluta, sögu *Arnahóls*, sem er að hluta skrifuð af Steinunni Kristjánsdóttur fornleifafræðingi en hún birtist áður í rannsóknarskýrslu um *Arnarhólinn* 1994.¹ Síðari söguhlutinn, sem tekur á hafnasvæðinu, er skrifaður af Helgu Maureen Gylfadóttur sagnfræðingi.

Skipulagssvæðið er innan þess svæðis sem varðveisluskrá Reykjavíkur nær til, en það er svæðið innan Hringbrautar / Snorrabrautar. Húsin á reitnum voru byggð á árunum 1883 til 1994. Ekki er um að ræða tæmandi sögulega úttekt á viðkomandi svæði, en þó er rannsakað hvaða hús hafa verið byggð á svæðinu í gegnum árin og þau metin sem enn standa. Sú rannsókn er nauðsynleg til að átta sig á samhengi byggðarinnar og þróun svæðisins. Nákvæm húsa- og fornleifaskráning hefur ekki áður farið fram á svæðinu, en nákvæmni þessarar skráningar miðast við það skráningarform sem nægir við gerð deiliskipulags.

Við mat á varðveislugildi húsa hefur verið beitt svokallaðri SAVE-aðferð (Survey of Architectural Value in the Environment) sem gerð er grein fyrir í ritinu *Leiðbeiningar um gerð bæja- og húsakannana*, útgefnu af Húsafriðunarnefnd ríkisins 1996. Þar er höfð til hliðsjónar dönsk SAVE-aðferð, þar sem lagt er mat á fjóra þætti: *Listrænt gildi, menningarsögulegt gildi, umhverfisgildi og upprunalega gerð*. **Varðveislugildi húsa** byggist síðan á innbyrðis mati á vægi hvers þáttar og vega þar þyngst gildi byggingarlistar, menningarsögu og umhverfis. Einnig er stuðst við Húsverndarskrá Reykjavíkur, sem gefin var út sem þemahefti með Aðalskipulagi Reykjavíkur 1996 – 2016. Þar sem húsverndarskráin er ekki að öllu leyti byggð á rannsóknum heldur á fyrirbyggjandi gögnum og úttekt byggðarinnar á staðnum, getur verið nauðsynlegt að gera breytingar eftir nákvæmari húsakönnun.

Skráning fornleifanna byggir að hluta á eldri fornleifaskráningu Bjarna F. Einarssonar frá 1995 og rannsóknarskýrslum vegna endurnýjunar *Arnarhóls*. Á *Arnahóli* voru framkvæmdar 1958 fyrstu eiginlegu fornleifarannsóknir á *Arnarhólströðunum* í Reykjavík. Þessum rannsóknum og rannsóknum á bæjarstæðinu síðan 1993 eru gerð skil í þessari skýrslu.

¹ Ragnar Edvardsson, *Arnarhóll*, fornleifarannsóknir 1993, 3.



Mynd 1. Skipulagssvæðið er afmarkað með rauðum rúðum, græn lína sýnir gömlu ströndina áður en uppfyllingar hófust.²

Í lok hvors skýrsluhluta eru dregnar saman niðurstöður um hús og fornleifarnar, metin útbreiðsla fornleifa og gerð áætlun um rannsóknir og verndun.

Nóvember 2005,

Guðný Gerður Gunnarsdóttir, borgarminjavörður,
Minjasafni Reykjavíkur – Árbæjarsafni.

Saga og minjar

Svæðið sem hér er fjallað um nær yfir lítinn hluta af Reykjavíkurborginni eða nánast einungis fjöruna. Þar voru áður hús kaupmanna og bryggjur þeirra en hefur síðan þróast í eitt af hafnarsvæðum Reykjavíkur. Auk þess nær svæðið yfir hið forna bæjarstæði *Arnarhóls* og er gamla leiðin til Reykjavíkur sýnileg þar suðvestan í hólnum.

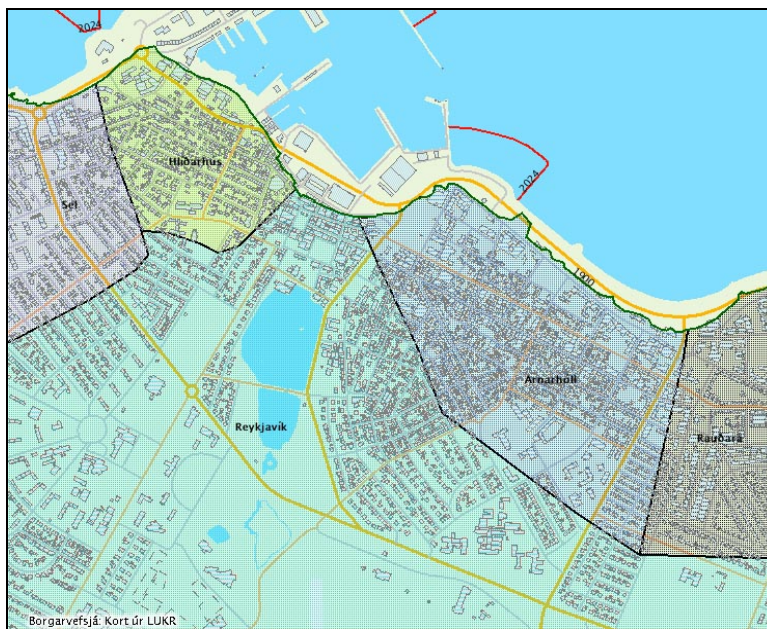
² Grunnur myndarinnar er fenginn úr Landupplýsingakerfi Reykjavíkurborgar (LUKR).

Í nágrenni Reykjavíkur voru sjö smájarðir. Þar ber fyrst að nefna *Arnarhól*, hinar voru *Eiði* við Seltjarnarnes, *Sel*, *Hlíðarhús*, *Örfirisey*, *Rauðará* og *Skildinganes*. *Arnarhóli* tilheyrði síðan hjáleigan *Litli Arnarhóll*, sjá mynd 2.

Arnarhóllinn

Arnarhóllinn hefur í gegnum aldirnar verið einn af miðpunktum Reykjavíkur. Sunnan í hólnum liggur fyrsti þjóðvegurinn til Reykjavíkur, *Arnarhólstraðirnar*. Af þykkum mannvistarlögum, sem er að finna á stórum hluta hólins, má draga þá ályktun að þar hafi verið búið fljótlega eftir að Ísland byggðist. Elstu jarðlög sem gefa til kynna byggð á hólnum eru eldri en gjóska sem féll 1226.³

Í rituðum heimildum er *Arnarhóls* og byggðarinnar þar sjaldan getið. Elsta frásögn af hólnum er frá 16. öld og virðist *Arnarhólsjörðin* þá vera sjálfstæð eign. Í heimildum kemur fram að jörðin er í eigu Hrafns Guðmundssonar bónda í Engey. Árið 1534 gaf Hrafn síðan Viðeyjarklaustri jörðina.⁴ Þegar Brynjólfur biskup Sveinsson skoðaði kirkjuna í Reykjavík og áhöld hennar árið 1642 kemur fram að *Arnarhóll* tilheyrði Reykjavíkursókn og að jörðin var þá eign konungs.⁵ Þetta kemur einnig fram í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá árinu 1703.⁶



Mynd 2. Reykjavík og nágrennajarðir árið 1703.⁷

Árið 1786 var stofnaður kaupstaður í Reykjavík og uppmæling gerð á Reykjavíkurlóðinni 1787. Í skjalinu vegna uppmælingarinnar kemur fram að konungur hefur ætlast til að *Arnarhóllinn* skuli leggjast til kaupstaðarlóðarinnar. Þetta fórst þó fyrir og *Arnarhóll* lenti fyrir utan Reykjavíkurlóðina. Upp kom deilumál og þurfti Reykjavíkurborg síðar

³ Ragnar Edvardsson, *Arnarhóll*, 3.

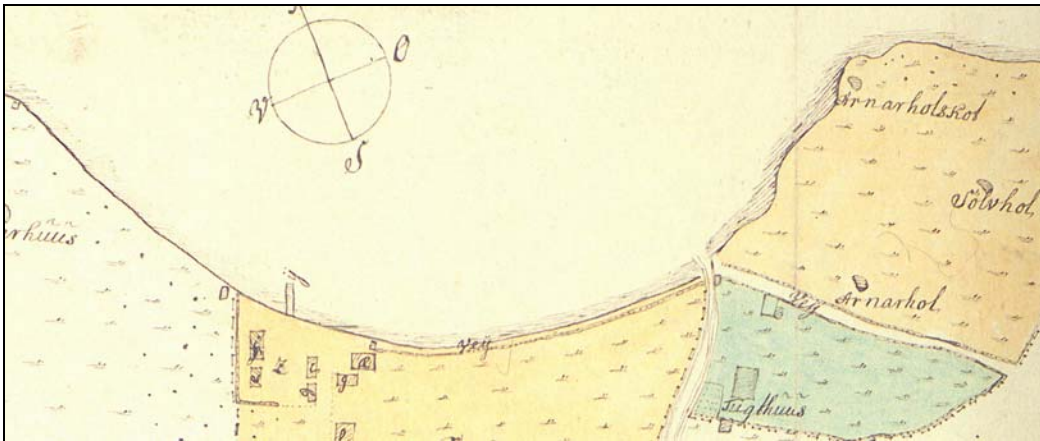
⁴ Jón Helgason, *Reykjavík 1786-1936*, 11.

⁵ Klemens Jónsson, *Saga Reykjavíkur*, I. bindi, 63.

⁶ Árni Magnússon og Páll Vídalín, *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 267.

⁷ Einar S. Arnalds, *Reykjavík, Sögustaður við Sund*, 4. bindi, 6.

meir að kaupa jörðina.⁸ Bæjarlandið var stækkað í febrúar 1835 er ýmsum bújörðum í nágrenninu, þar á meðal *Arnarhóli*, var bætt við það.⁹ Upp frá því hefur *Arnarhóll* tilheyrt Reykjavík, sjá mynd 3.



Mynd 3. Kaupstaðarlóðin 1787.¹⁰

Ábúendur *Arnarhóls* hafa verið margir í gegnum tíðina. *Arnarhóll* þótti hið myndarlegasta býli þar til tukthúsið var reist syðst á *Arnarhólstúninu* á árunum 1759-64. Þá fór að halla undan fæti og um það bil hálfri öld síðar var býlið orðið mjög hrörlegt. Ástæðurnar má rekja til þess að tekjur *Arnarhóls* voru lagðar til reksturs tukthússins og smám saman fengu einnig hinir ýmsu embættismenn tukthússins jörðina til eigin afnota. Fyrstu ábúendur *Arnarhóls*, sem getið er í rituðum heimildum, voru Tómas Bergsteins-son, f. 1652 og Guðrún Símonardóttir. Þau bjuggu þar árið 1703 ásamt bróður Tómasar, Jóni Bergsteinssyni.¹¹ Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns bjó Tómas á hálfri jörðinni og Jón hálfri. Heimilsmenn hjá Tómasi voru sex og fimm hjá Jóni. Innibúandi hjá Tómasi voru einhleypur húsmáður og tómthúsmáður með konu og barni. Hjá Jóni bjuggu tveir tómthúsmenn og húsi þeirra hélt Jón við. Samkvæmt þessu voru því íveruhúsin að minnsta kosti tvö á býlinu.

Kvaðir *Arnarhóls*bændur voru að flytja Bessastaðamenn til Viðeyjar og til baka hvenær sem þeim þóknaðist, jafnt á nóttu sem degi. Þessu til viðbótar komu tvær dagsláttur í Viðey á ári, einn á hvorn bónda, og skyldi bóndinn fæða sig sjálfur í þessum ferðum. Við til húsagerðar áttu bændur að útvega sér sjálfir en torf og eldivið sóttu þeir í land Reykjavíkur.¹²

Sonur Tómasar og Guðrúnar, Jón Tómasson (f. 1687, d. 1754), bjó á *Arnarhóli* um nokkurt skeið eftir að foreldrar hans brugðu búi.¹³ Gissur lögréttumaður Jónsson (sonur Jóns Tómassonar), bjó síðan á *Arnarhóli* eftir föður sinn. Hann fluttist nauðugur af jörðinni árið 1768 að beiðni Guðmundar Vigfússonar, ráðsmanns í tukthúsinu, en eins og áður sagði fengu embættismenn fangelsisins býlið til ábúðar sem launauppbot.¹⁴ Fyrir utan embættismenn bjuggu ýmsar fjölskyldur á *Arnarhóli* upp frá þessu. Ábúendur sátu

⁸ Jón Helgason, *Þegar Reykjavík var fjórtán vetra*, 11.

⁹ Páll Línal, *Bæirmir byggjast*, 168.

¹⁰ R. Lievog, *Kaupstaðarlóðin 1787*. Reykjavíkurkort.

¹¹ Árni Magnússon og Páll Vídalín: *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 267-268.

¹² Árni Magnússon og Páll Vídalín: *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 267-269.

¹³ Klemens Jónsson, *Saga Reykjavíkur*, I. bindi, 56.

¹⁴ Klemens Jónsson, *Saga Reykjavíkur*, I. bindi, 102.

þar yfirleitt skamma hríð eftir þetta og voru fjölskyldurnar sjaldnast tengdar innbyrðis eins og áður. Guðmundur Vigfússon lét af ráðsmennsku tukthússins árið 1786 og við starfinu tók Gunnar Sigurðsson til bráðabirgða í eitt ár. Henrik Scheel tók síðan við ráðsmannstarfinu árið 1787.

Við ráðsmannsskiptin voru gerðar úttektir¹⁵ á *Arnarhólsbýlinu*, sú fyrri í maí 1786 og sú seinni í júní 1787. Úttektunum ber nokkurn veginn saman hvað varðar innihald en í þeim kemur fram að býlið var í mikilli niðurníðslu og ítrekað nefnt að viðgerð sé nauðsynleg. Baðstofan mældist við úttektina aðeins 10 álna löng og 3 3/4 álna breið. Göng frá baðstofu voru 3 álna löng og 2 álna breið. Skálinn mældist 12 álna langur og 4 álna breiður. Eldhúsið var 8 álna langt og 4 álna breitt, nokkuð viðgert. Íbúðarhúsið virðist því samkvæmt þessu hafa verið gangabær, sem var ráðandi byggingarstíll á Íslandi fram á 18. öld.

Síðasti ábúandinn á *Arnarhóli* var Sveinn Ólafsson. Þar bjó hann til ársins 1828. Hann var faðir Málfríðar, sem þótti fríðust kvenna í Reykjavík um 1830 og er talin hafa verið fyrsta fyrirsæta á Íslandi.¹⁶

Við upphaf 19. aldar þótti Reykjavík ekki bera neinn sérstakan höfuðborgarsvip og lítið bar einnig á fegurð staðarins. Landslagið þótti þó bjóða upp á ýmsa möguleika en húsakynni íbúa voru aftur á móti í mikilli vanhírðu. Fegrunaráttak var þá sett í gang og eitt af byrjunarverkefnum var að rífa *Arnarhólsbýlið*.¹⁷ Það var Peter Fjelsted Hoppe stiftamtmaður sem stóð fyrir því árið 1828 og þótti það mikið og gott framlag til fegrunar Reykjavíkur. *Arnarhólsbýlinu* er lýst þar sem kofaþyrpingu eða rústum, sem voru til mikillar óprýði, þannig að ekki hafa bæjarhúsin verið ásjáleg þau seinustu ár sem þau voru í notkun.¹⁸

Oft var rætt um það í skipulagsnefnd Reykjavíkur hvort nota ætti *Arnarhólinn* sem byggingarlóð eða hvernig mætti nota svæðið. Árið 1916 kom Guðmundur Hannesson með þá hugmynd að reisulegar byggingar nytu sín vel efst á hólnum. Þessi hugmynd fékk lítinn hljómgrunn hjá bæjaryfirvöldum í Reykjavík á þeim tíma.¹⁹ Um svipað leyti kom danski arkitektinn Alfred Raavad með þá hugmynd að reisa útsýnisskála á hólnum, áþekktum þekktum skála í Kaupmannahöfn. Þessi hugmynd fékk einnig litlar sem engar undirtektir.²⁰

Ákveðið var síðan að stytta Ingólfs Arnarsonar landnámsmanns skyldi standa efst á hólnum. Haustið 1923 var hafist handa við að reisa stall undir styttuna og í febrúar 1924 var styttnan afhjúpuð að viðstöddu miklu fjölmenni. Styttuna gerði Einar Jónsson myndhöggvari.²¹ Hugmyndin var þó ekki ný því á fundi *Kvöldfélagsins* árið 1863 lagði Jón Árnason fram tillögu þess efnis að Ingólfi Arnarsyni yrði reistur minnisvarði á *Arnarhóli*.²² Sigurður Guðmundsson, málari vakti einnig máls á þessu í Þjóðólfi árið 1864 og vildi hann að þetta yrði framkvæmt árið 1874 í minningu þúsund ára byggðar á Íslandi.²³

¹⁵ Þí 185. Skjalasafn stiftamtmanns 1684-1873. III, 231. Skjöl um tukthúsið á Arnarhóli 1786-1787, 30 maí, 1786. Þí 461. Skjalasafn stiftamtmanns 1684-1873. III, 231. Skjöl um tukthúsið á Arnarhóli 1786-1787. 25 júní, 1787.

¹⁶ Jón Helgason, *Þegar Reykjavík var fjórtán vetra*, 13-14.

¹⁷ Páll LINDAL, *Bæirnir byggjast*, 152.

¹⁸ *Fjölnir*, 67-70.

¹⁹ Páll LINDAL, *Bæirnir byggjast*, 174-176.

²⁰ Páll LINDAL, *Bæirnir byggjast*, 173.

²¹ Jón Helgason, *Árbækur Reykjavíkur 1786-1936*, 342 og 346.

²² Klemens Jónsson, *Saga Reykjavíkur*, 108.

²³ Páll LINDAL, *Bæirnir byggjast*, 164.

Hafnarsvæðið

Það svæði sem hér er til umfjöllunar er frábrugðið öðrum svæðum sem rannsökuð hafa verið því grunnurinn er hin gamla fjara Reykjavíkur sem fyllt hefur verið upp og byggð fram. Frá landnámstíð hafa verið uppsátur á svæðinu sem þróast yfir í það hafnarsvæði sem við sjáum í dag. Reykjavíkurhöfn hin gamla afmarkast af Grandagarði, Norðurgarði og Ingólfsгарði og þeim brúnum Mýrargötu, Tryggvagötu, Geirsgötu og Kalkofnsvegar sem nær eru höfninni. Hún skiptist um Ægisgarð í fiskihöfn, *Vesturhöfn*, og vöruflutningahöfn, *Austurhöfn*.

Um aldamótin 1900 var ásýnd Hafnarstrætis önnur en í dag. Helstu breytingar eru uppfyllingar norðan götunnar sem gerðar voru í tengslum við hafnargerðina sem hófst árið 1913, en um aldamótin 1900 bar gatan nafn með rentu. Hús kaupmanna stóðu sunnan götunnar en norðan hennar voru pakkhús á víð og dreif. Fast við þau var svo breið fjaran.



Mynd 4. Byggingar kaupmanna voru við ströndina, íbúðarhús og pakkhús.²⁴

Hafnarstræti lá í stórum sveig meðfram fjörunni þar sem nokkrar smábryggjur í eigu kaupmanna kúrðu í fjöruborðinu.²⁵ Bryggjurnar báru heiti kaupmannanna sem reistu þær eins og *Frederiksbryggja*, *Zimsensbryggja*, *Thomsensbryggja*, *Knudtzonsbryggja*, *Fischersbryggja*, *Björnsbryggja* og *Geirsbryggja* vestast. Við þessar litlu bryggjur fór fram ferming og afferming uppskipunarbáta og aðkomubáta en engin þeirra var nógu stór til þess að skútur, kaupskip eða togarar gætu lagst að. Þeim var oftast lagt við bauju eða akkeri út á hafnarlegunni. Í vondum veðrum lagðist öll vinna af við höfnina þar sem ekki var hægt að athafna sig með báta við skipin.²⁶

²⁴ Kort, Reykjavík 1876. Uppdráttur Reykjavíkur eftir Svein Sveinsson.

²⁵ Guðjón Friðriksson, *Saga Reykjavíkur*, fyrra bindi, 25 og Gerður Róbertsdóttir og Ragnheiður Mósésdóttir: „Hafnlaus höfuðstaður“, *Sagnir* 1984, 45.

²⁶ Guðjón Friðriksson, *Saga Reykjavíkur*, fyrra bindi, 310-311.



Mynd 5. Horfin ásýnd Hafnarstrætis. Myndin tekin um miðja 19. öld. Ljós. óþekktur.²⁷

Fyrsta bryggjan sem byggð var í Reykjavík á vegum yfirvalda var gerð árið 1884. Hugmynd um *bæjarbryggju* sem almenningur hefði frjálsan aðgang að hafði verið í umræðunni um nokkurt skeið en á árunum 1883 og 1884 komst hreyfing á málið. Ákveðið var að bryggjan skyldi liggja beint undan Pósthússtræti og var Jakobi Sveinssyni



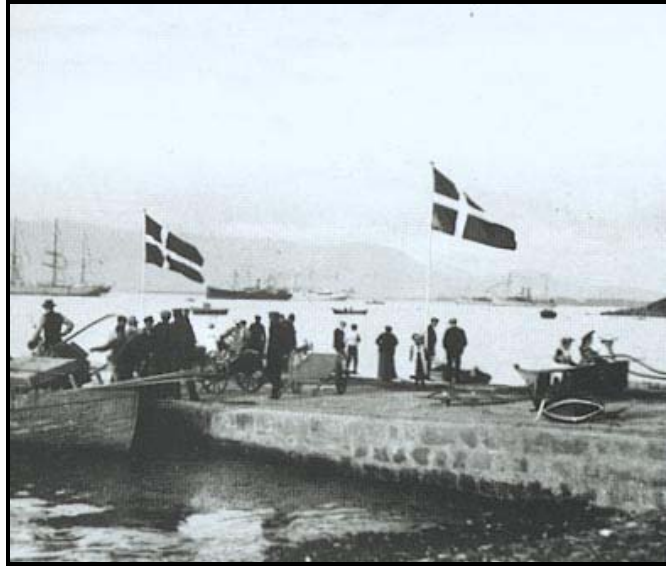
Mynd 6. Hafnarstræti og *Arnarhóll* árið 1905. Á.Th.²⁸

trésmið falið að gera bryggjuna. Bryggjan var að hluta úr tré og að hluta úr steini. *Bæjarbryggjan* bætti lítið ástandið við höfnina í Reykjavík og þótti hvorki notadrjúg né tilkomumikil. Árið 1891 var ákveðið að sá hluti bryggjunnar sem var úr tré skyldi vera hlaðinn úr grjóti og var ráðist í þær framkvæmdir árið 1892. Eftir það var bryggjan kölluð *Steinbryggjan*. Enn á ný var unnið að viðgerðum á bryggjunni árið 1905 og þá undir stjórn Tryggva Gunnarssonar bankastjóra. Ekki tókst betur til en svo að eftir viðgerðina tók hluti bryggjunnar að síga og var hún þá kölluð *Tryggvasker* eða *Tryggvaboði* af andstæðingum Tryggva og gárungum bæjarins.²⁹ Bryggjan hvarf undir hafnarfyllingu í kringum 1940.

²⁷ Páll Línal, *Reykjavík, Sögustaður við Sund*, 2. bindi, 7.

²⁸ Páll Línal, *Reykjavík, Sögustaður við Sund*, 2. bindi, 7.

²⁹ Guðjón Friðriksson, *Saga Reykjavíkur*, fyrra bindi, 315-316 og Gerður Róbertsdóttir og Ragnheiður Mósésdóttir, „Hafnlaus höfuðstaður“, Sagnir 1984, 46-47.



Mynd 7. Bæjarbryggjan eða Steinbryggjan árið 1907.³⁰

Frá árinu 1855 hafði verið starfandi sérstök hafnarnefnd í Reykjavík. Úrbætur í hafnarmálum höfuðsstaðarins höfðu verið á döfnni í marga áratugi hjá yfirvöldum en bæjarstjórn treysti sér ekki út í þvílíkar framkvæmdir sem hafnargerð var af fjárhagsaðstæðum. Ýmsar hugmyndir voru ræddar eins og hafnargarðar, lokuð höfn, stórskipahöfn, skipakví, stórskipabryggja úr stáli og höfn í *Tjörninni*, sem tengd yrði hinni höfninni með skipaskurði. Allar þessar hugmyndir strönduðu þó sökum peningaleysis.³¹

Um og eftir 1900 voru það tvö mál sem ýttu við yfirvöldum í Reykjavík um uppbyggingu hafnarinnar. Annars vegar var það hafnargerð í Viðey og tilraunir til að fá lögleiddan kaupstað þar og hins vegar fyrirhuguð hafnargerð í Skerjafirði. Voru það einkum Reykjavíkurkaupmenn sem óttuðust að fasteignir þeirra féllu í verði ef þessar hugmyndir næðu fram að ganga, en einnig bæjarstjórnin, sem vildi ekki missa þau viðskipti sem Reykjavíkurhöfn veitti.³² Árið 1905 féllst bæjarstjórnin að undirlagi kaupmanna á að fá til landsins erlendan verkfræðing til að gera áætlun um hafnargerð í Reykjavík. Gabriel Smith hafnarstjóri í Kristjaníu (Oslo) var fenginn til verksins og skilaði hann bráðabirgðatillögum sumarið 1906. Hann lauk síðan nákvæmri áætlun árið 1909 og í árslok 1911 var ákveðið að bjóða verkið út á grundvelli tillagna Smiths.³³

Verktakinn Monberg í Kaupmannahöfn hreppti verkið og hljóðaði tilboð hans upp á 1.5 milljónir íslenskra króna. Framkvæmdir hófust svo árið 1913. Við hafnargerðina voru notuð stórvirk tæki eins og járnbraut og tveir stórir löndunarprammar. Fyllingarefni var tekið í *Skólavörðuholti* og *Öskjuhlíð*. Gerður var skjólgarður á *Grandanum* út í *Örfirisey* og síðan frá eyinni til suðausturs, *Norðurgarður*. Annar garður lá út frá *Batteríinu*, *Batterísgarður* eða *Ingólfsгарður*, eins og hann heitir í dag, og myndaði hafnarmynnið

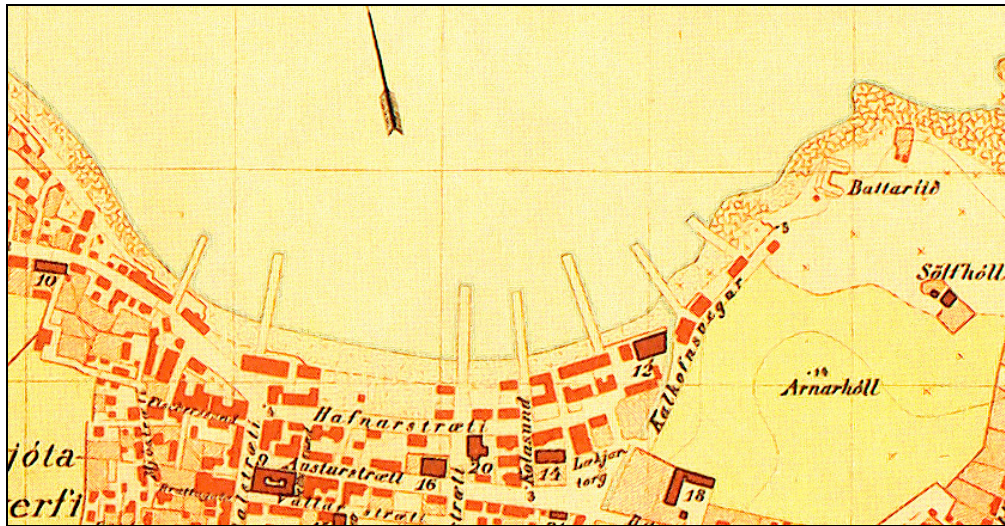
³⁰ Guðjón Friðriksson, *Saga Reykjavíkur*, fyrra bindi, 315.

³¹ Guðjón Friðriksson, *Saga Reykjavíkur*, fyrra bindi, 312 og Gerður Röbertsdóttir og Ragnheiður Mósesdóttir, „Hafnlaus höfuðstaður“, *Sagnir* 1984, 47.

³² Páll Línal, *Bæirnir byggjast*, 171-172.

³³ Guðjón Friðriksson, *Saga Reykjavíkur*, fyrra bindi, 320-321.

ásamt garðinum úr Örfrisey. Fyrsta skipið lagðist að hafnargarði í Reykjavík árið 1915 við *Batterísgarðinn*, svokallaða *Kolabryggju*.³⁴



Mynd 8. Kort frá 1902 sem sýnir hafnarsvæðið og Arnarhólinn.³⁵

Eftir að Reykjavíkurhöfn var formlega tekin í notkun var hún lítið annað en óútfyllt umgjörð, sem á næstu árum og áratugum var fyllt upp í með nýjum hafnarbökkum og bryggjum. Í austurhluta hafnarinnar var unnið að gerð hafnarbakka og uppfyllingu á árunum 1918–1921. Þar höfðu togarafelögin aðsetur og *Kol og salt*, auk fleiri kolasala. *Faxagarður* var byggður á árunum 1925–1927 og einnig lítil trébryggja fyrir austan hann. Á árunum 1929–1938 var *Grófarbryggja* ásamt 80 metra löngu bólvirki vestan hennar reist og einnig verbúðaruppfylling ásamt tveimur bátabryggjum og *Ægisgarði*. Á árunum



Mynd 9. Kort frá 1947.³⁶

1938–1941 bættist við uppfylling milli elsta hafnarbakkans og austuruppfyllingarinnar. Árið 1941 voru hafnarbakkar og bryggjur orðin 1460 metrar á lengd, en höfðu árið 1917

³⁴ Guðjón Friðriksson, *Saga Reykjavíkur*, fyrra bindi, 321, 323-324.

³⁵ Reykjavík 1902, Landmælingadeild herforingjaráðsins í Kaupmannahöfn, Árbæjarsafn.

³⁶ Reykjavík 1947 eftir Ágúst Böðvarsson, Árbæjarsafn.

verið einungis 250 metrar.³⁷ *Grófarbakki* var byggður á árunum 1975–1976 en húsið að Geirsgötu 11 stendur einmitt á *Grófarbakka*. Á árunum 1982–1983 lét Reykjavíkurbær færa *Austurbakkann* út fyrir framan *Faxaskála* og á árunum 1992–1995 var *Miðbakkinn* byggður. Reykjavíkurbær lauk framkvæmdum sínum sumarið 1994 og endanlegum frágangi á götustæðinu í kringum hinn nýja *Miðbakka* var lokið sumarið 1995.³⁸

Með öllum uppfyllingunum við höfnina skapaðist mikið landrými og þar af leiðandi verðmætar byggingarlóðir og athafnasvæði fyrir útgerðar- og skipafélög og verslanir. Á uppfyllingunni var lögð ný gata, Tryggvagata, samhliða Hafnarstræti. Samkvæmt fyrsta heildarskipulagi fyrir Reykjavík árið 1927 var gert ráð fyrir að á byggingareitnum næst höfninni við Mýrargötu, Geirsgötu, Tryggvagötu og Skúlagötu yrði komið fyrir vöruskemmum og öðrum húsum til geymslu á framleiðsluvörum útgerðarinnar, svo og vöruskemmum til almennrar skipaafgreiðslu, kolum og salti.³⁹



Mynd 10. Tryggvagata um 1920. MÓ.⁴⁰

Á austuruppfyllingunni hafði meðal annars fyrirtækið *Kol og salt h.f.* aðsetur. Fyrirtækið var stofnað árið 1914 en á þeim tíma voru öll hús bæjarins kynt með kolum, sem og kaupskip og togarar. Kolainnflutningur setti því mikinn svip á höfnina. Kolunum var í fyrstu mokað með skóflum úr kolaskipunum upp á hestvagn sem síðan var ekið að risastórum kolabing sem var þar sem *Seðlabankinn* stendur nú.⁴¹ *Kol og salt* réðst í það árið 1926 að reisa mikilvirkan, nýtísku krana til löndunar á kolum. Kraninn, sem jafnan var kallaður *Kolakraninn*, stóð þar sem *Faxaskáli* stendur nú að Faxagötu 2. Krani þessi var á þeim tíma talinn eitt fullkomnasta tæki sinnar tegundar á Norðurlöndum. Hann setti lengi svip á Reykjavíkurbær og var einskonar kennileiti hennar. *Kolakraninn* var rifinn árið 1968.⁴²

³⁷ Guðjón Friðriksson, *Saga Reykjavíkur*, fyrra bindi, 326.

³⁸ Jón Þorvaldsson forstöðumaður tæknideildar Reykjavíkurbæjar, símaviðtal 29.09.04.

³⁹ Páll Línal, *Bæirnir byggjast*, 186.

⁴⁰ Páll Línal, *Reykjavík, Sögustaður við Sund*, 3. bindi, 127.

⁴¹ Guðjón Friðriksson, *Saga Reykjavíkur*, fyrra bindi, 327.

⁴² Guðjón Friðriksson, *Saga Reykjavíkur*, fyrra bindi, 327-328 og Páll Línal: *Reykjavík, Sögustaður við Sund*, 3. bindi, 31-32.



Mynd 11. Kolakraninn gekk einnig undir nafninu *Hegrinn*.⁴³

Á svæðinu er að finna nokkrar af þeim vörum sem róð var út frá og lent í á síðari helmingi níttjándu aldar. Fátt minnir þó á þennan þátt atvinnusögu Reykjavíkur því flestar varirnar eru nú horfnar undir uppfyllingar. Vestan við *Batterið* var *Sölvhólsvör* þar sem gatnamót Sölvhólsgötu og Kalkofnsvegjar voru áður. Vörin er kennd við bæinn *Sölvhól* sem mun hafa byggst úr landi *Arnarhóls* og stóð þar sem lóð Sölvhólsgötu 4 er í dag (2004). Götuslóði lá beint niður undan bænum til sjávar. Nokkru austur var lítil vör sem var kölluð *Krummaskuð* og notuð sem nauðlendingarvör. Á síðari hluta 19. aldar notuðu bæjarbúar þessa vör þegar þeir stunduðu sjóböð.⁴⁴

Samfelld sand- og malarfjara var forðum fyrir austan Vesturgötu 2 og alla leið móts við Hafnarstræti 19. Þar fyrir austan tók við grjóturð að Lækjarósnum. Vestasti hluti þessa svæðis var kölluð *Naustin*. Þar sem gatan Naust er í dag (2004) var vör og var útræði þaðan kallað „að róa úr sandinum“. Svæðið á milli Vesturgötu 2 og 4 var kallað *Grófin* og var þar öldum saman uppsátur fyrir báta Víkurbænda. Í vesturbænum var *Grófin* aðalútróðrarstaðurinn og var malarkamburinn upp af henni oftast en ekki alsettur skipum.⁴⁵ Allar eru þessar varir, sem hér hafa verið nefndar, horfnar undir uppfyllingu.

Innan þess svæðis sem hér er til umfjöllunar var áður að finna tvö vatnsból, *Zimsenspóst* og *Ingólfsbrunn*. *Zimsenspóstur* var í garði Hafnarstrætis 23. Brunnur þessi var lítil og vatnið saltmengað. Því var það ekki notað til drykkjar af öðrum en erlendum duggurum.⁴⁶ Á horni Hverfisgötu og Lækjargötu fyrir neðan Arnarhól var *Ingólfsbrunnur*. Einnig hefði mátt kalla hann *Landshöfðingjabrunn* en íbúar þessa húss (núverandi Stjórnarráðshúss) notuðu vatnið úr honum, þó hvorki til matar né drykkjar.⁴⁷

⁴³ Guðjón Friðriksson, *Saga Reykjavíkur*, fyrra bindi, 328.

⁴⁴ Páll Línal, *Reykjavík, Sögustaður við Sund*, 3. bindi, 108 og 4. bindi, 66.

⁴⁵ Einar S. Arnalds, *Reykjavík, sögustaður við Sund*, 4. bindi, 66.

⁴⁶ Knud Zimsen, *Úr bæ í borg*, 74.

⁴⁷ Knud Zimsen, *Úr bæ í borg*, 72.

Almennt um verndun fornleifa og tilgang skráningar

Í Þjóðminjalögum⁴⁸ kemur fram að skylt sé að skrá fornleifar á skipulagsskyldum svæðum áður en gengið er frá skipulagi eða endurskoðun þess. Tilgangur þjóðminjalaganna er að stuðla að verndun menningarsögulegra minja og tryggja að íslenskur menningararfur flytjist óspilltur til komandi kynslóða. Meðal þess sem telst til menningararfsins eru fornleifar sem í 9. grein þjóðminjalaga eru skilgreindar þannig:

Til fornleifa teljast hvers kyns leifar fornra mannvirkja og annarra staðbundinna minja sem menn hafa gert eða mannaverk eru á, svo sem:

- a. búsetulandslag, byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi mannvirkjum og öskuhaugum, húsaleifar hvers kyns, svo sem kirkna, bænahúsa, klaustra og búða, leifar af verbúðum, naustum, verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum.
- b. vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bólum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri.
- c. gömul tún- og akurgerði, áveitumannvirki og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita.
- d. gamlir vegir, stíflur, brýr, vatnsvöð, varir, hafnir og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og vitar og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra.
- e. virki og skansar og önnur varnarmannvirki.
- f. gamlir þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð.
- g. áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugörðum.
- h. haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið.
- i. skipsflök eða hlutar úr þeim.

Minjar 100 ára og eldri teljast til fornleifa, en heimilt er þó að friðlýsa yngri minjar, sbr. 11. gr.

Samkvæmt lögum eru allar fornleifar friðhelgar og verndaðar gegn hvers kyns raski. Í 10. grein laganna segir;

... Fornleifum má enginn, hvorki landeigandi, ábúandi né nokkur annar, spilla, granda né breyta, ekki heldur hylja þær, laga né aflaga né úr stað flytja nema með leyfi Fornleifaverndar ríkisins.

Þetta á við um allar fornleifar, þekktar sem óþekktar, sbr. 13. grein:

Nú finnast fornleifar sem áður voru ókunnar og skal finnandi þá skýra Fornleifavernd ríkisins frá fundinum svo fljótt sem unnt er. Sama skylda hvílir á landeiganda og ábúanda er þeir fá vitneskju um fundinn. Ef fornleifar finnast við framkvæmd verks skal sá sem fyrir því stendur stöðva framkvæmd uns fengin er ákvörðun Fornleifaverndar ríkisins um hvort verki megi fram halda og með hvaða skilmálum.

Eitt af markmiðum fornleifaskráningar er að koma í veg fyrir að fornleifar verði fyrir raski eða skemmdum að nauðsynjalausu. Það er einnig hagur þeirra sem stýra framkvæmdum að hafa yfirlit yfir fornleifar á tilteknum svæðum. Þannig má minnka líkurnar á að óvænt finnist fornleifar á svæðinu sem nauðsynlega verður að rannsaka.

⁴⁸ Þjóðminjalög 107/2001 <http://www.althingi.is/lagas/nuna/2001107.html>

Björgunaruppgröftur sem unninn er vegna framkvæmda og undir þrýstingi frá framkvæmdaraðilum er heldur ekki æskilegur frá sjónarmiði fornleifafræðinnar. Fornleifaskráning sameinar því hagsmuni fræðigreinarinnar og þeirra sem standa að framkvæmdum.⁴⁹ Almennt er æskilegast að framkvæmdum sé beint frá minjastöðum, því að þeir sem standa fyrir meiriháttar framkvæmdum bera kostnað af fornleifarannsóknum sem nauðsynlegar reynast þeirra vegna, sbr. 14. grein þjóðminjalaga.

Nú telur landeigandi, ábúandi eða einhver annar, þar á meðal sá sem stjórnar opinberum framkvæmdum, að hann þurfi að gera jarðrask, svo sem vegna vegagerðar, veitulagnar, framræslu eða skógræktar, er haggað geti við fornleifum og skal hann þá skýra Fornleifavernd ríkisins frá því áður en hafist er handa við verkið. Lýst skal nákvæmlega breytingum þeim er af framkvæmd mundi leiða. Fornleifavernd ríkisins ákveður hvort og hvenær framkvæmd megi hefja og með hvaða skilmálum. Við allar meiri háttar framkvæmdir, svo sem vegagerð, virkjanaframkvæmdir, flugvallargerð, veitulagnir og skógrækt, skal sá sem fyrir þeim stendur bera kostnað af nauðsynlegum rannsóknum.

Í skýrslu þessari er tekin saman skrá yfir þá staði sem geyma fornleifar og aðrar yngri menningarminjar á eða í nágrenni við skipulagssvæðið. Skrá þessi uppfyllir þær kröfur sem gerðar eru til fornleifaskráningar fyrir gerð deiliskipulags. Umrætt svæði hefur að mestu hýst hafnaraðstöðu, auk þess er að finna þar einn bæjarhól með mikið af minjum. Á *Arnarhólnum* eru sjáanlegar fornleifar á yfirborði og er það eini staðurinn í miðbæ sem hefur upp á slíkar minjar að bjóða.

Fornleifaskráning

Við fornleifaskráningu svæðisins var rýnt í örnefnaskrár, kort og aðrar ritaðar heimildir, auk þess sem svæðið var skoðað. Tíndir eru til þeir staðir sem hugsanlega hafa að geyma minjar. Þar sem svæðið er þéttbýlt hafa minjastaðir raskast eða jafnvel eyðst vegna framkvæmda, eftir geta þó leynst í jörðu fornleifar og ætti því að hafa aðgát við jarðrask nálægt minjastöðum.

Fornleifarnar eru skráðar í skráningarkerfið Sarp. Kerfið byggir á því að fornleifar eru skráðar eftir jörðum eins og jarðaskipting var um 1835 - 1845. Fornleifarnar fá þrískipt númer, í fyrsta lagi landsnúmer sem fasteignamat ríkisins úthlutar, næst kemur númer jarðarinnar samkvæmt Jarðabók Johnsens frá 1847, þriðja talan er síðan hlaupandi tala innan jarðarinnar.

Við fornleifaskráningu er sögu jarðanna gerð skil og í þessu tilfelli er hún skrifuð með tilliti til framkvæmdasvæðisins og hlutverki minja er lýst. Ef minjar finnast ekki á yfirborði eru þær skráðar sem „heimild“ en það á einnig við þegar minjarnar hafa verið rannsakaðar með fornleifauppgreftri. Þar sem fornleifar eru skráðar sem heimild eru líkur á því að minjar sé enn að finna í jörðu, þær horfnar vegna framkvæmda eða að þær hafa verið rannsakaðar og er þá vísað í þær heimildir sem hafa gefið tilefni til skráningar fornleifa.

Deiliskipulagssvæðið sem hér er tekið fyrir, nær yfir lítinn hluta *Reykjavíkur-jarðarinnar* (181283-5) og *Hlíðarhúsajarðarinnar* (181283-3) auk hluta af *Arnarhólsjörðinni* (181287-7). Einungis eru teknir fyrir þeir minjastaðir sem tilheyrja þessu skipulagssvæði. Skrár fornleifa og húsa geta skarast, en meginreglan er sú að í fornleifaskrá eru skráðir þeir staðir þar sem mannvirki hafa staðið, en standi til dæmis

⁴⁹ Ragnheiður Traustadóttir, *Fornleifaskráning á Miðnesheiði*, 2000, 8.

enn hús á lóðinni að einhverju leyti eða að hluta eru því gerð skil í húsaskrá Minjasafns Reykjavíkur.

Við skráningu fornleifa á svæðinu er notast við kort frá tímabilinu 1787 – 1902; kort af kaupstaðarlóðinni frá 1787 eftir Rasmus Lievog, kort eftir V. Lottin frá 1836, kort Sveins Sveinssonar af Reykjavík 1876 og 1887 og að lokum kort frá 1902. Kortunum var síðan varpað á núverandi skipulag sem tekið er úr Landupplýsingakerfi Reykjavíkurborgar (LUKR) og fornleifar staðsettar á núverandi lóðum, að lokum eru þær hnitsettar í kerfinu ISN 93 sem punktur.⁵⁰

Skipulagssvæðið nær yfir bæjarstæði *Arnarhóls* sem er mjög viðkvæmt minjasvæði. Hóllin hefur verið rannsakaður að hluta. Þessar rannsóknir auk annarra upplýsinga eiga að gefa þokkalegar hugmyndir um hvers er að vænta í nágrenni minjanna.

Fornleifarannsóknir

Árið 1958 fór fram fyrsta eiginlega fornleifarannsóknin í Reykjavík en það var rannsókn á tröðum *Arnarhóls*. Tilefni rannsóknanna var að Bæjarráð Reykjavíkur samþykkti þann 16. september 1955, að láta slíka rannsókn fara fram og að tröðunum yrði haldið við sem fornum minjum bæjarins, ef ástæða þætti til.⁵¹ Upphafsmáður að þessari tillögu var Lárus Sigurbjörnsson.

Megin niðurstaða rannsóknanna var að *Arnarhólstraðir* væru gamlar en á 18. öld var borin mól í traðirnar. Til beggja hliða var garður. Undir malarlaginu var lag, sem innihélt öskuleifar. Við rannsóknirnar fundust leirkersbrot, eitt járnstykki (skeifa?), beinaleifar úr fiski, sauðfé og stórgripum, auk móösku og viðarkola.⁵²



Mynd 12. Unnið að fornleifarannsókn árið 1955.⁵³

Vegna væntanlega framkvæmda og breytinga á hönnun hólsins 1993 var farið í jarðsjármælingarnar á *Arnarhóli*. Samtals voru 17 snið mæld sem voru 537,25 m að

⁵⁰ Borgarvefsjain, <http://borgarvefsja.is/website/bvs/>

⁵¹ Gömlu traðirnar í Arnarhólstúni grafnar upp innan skamms, *Alþýðublaðið* 20.08.1958.

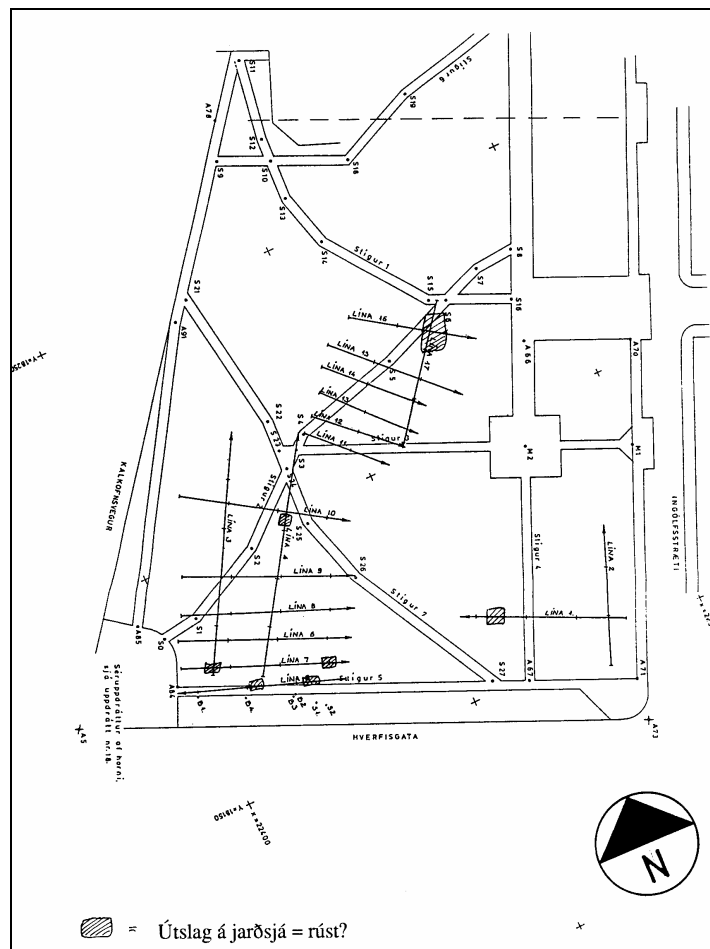
⁵² Bráðabirgðarskýsla um uppgróft á Arnarhólströðum á vegum Minja- og byggðasafns Reykjavíkurbæjar, frá 2.-13. sept. 1958.

⁵³ Mynd LS-44-32, Minjasafn Reykjavíkur.

lengd.⁵⁴ Mælt var með 200 MHz loftneti, sem náði 2-4 m niður í jarðlögin. Útbreiðslu-
hraði rafsegulbylgna sem notaður var á svæðinu var 0,05 m/ns.

Megin niðurstaða jarðsjármælinganna var að engar öruggar fornleifar komu í ljós,
sem ekki var hægt að sjá fyrir mælingarnar, en þá sáu sjálfar *Arnarhólstraðirnar*, sem
ganga í NA yfir hólinn, og áður óþekkt rúst (?) NV undir háhólnum. En auk þess komu
fram hugsanlegir veggir eða veggjabrot á nokkrum stöðum (sjá mynd 14), þessir staðir
hafa verið skráðir í fornleifaskrá.

Þegar framkvæmdir voru hafnar á *Arnarhóli* 1993 komu í ljós mun meiri fornleifar
en búist hafði verið við. Það leiddi til verulegra rannsókana á há-hólnum og eftirlits með
framkvæmdum sem stóðu yfir í sex mánuði. Í ljós komu viðamiklar fornleifar á hólnum
þar sem býlið *Arnarhóll* stóð, þar sem nú er stytta Ingólfs. Með fornleifaefirlitinu var
reynt að sneiða hjá fornleifum eins og hægt var, en mest var af rústum vestan og sunnan
við hólinn.



Mynd 13. Yfirlit yfir mælinur jarðsjármælinga.⁵⁵

⁵⁴ Jarðsjármælingar á Arnarhóli, 1993.

⁵⁵ Bjarni F. Einarsson, *Arnarhóll*. Reykjavík 1993.



Mynd 14. Unnið við fornleifarannsóknir 1993, (Ar93F3-21).⁵⁶

Helstu niðurstöður rannsóknarinnar 1993 var að *Arnarhólsbýlið* stóð á austurhluta hólins og snéri það norður/suður. Sennilega hefur verið gengið inn í bæinn vestan megin, frá þeirri hlið er snýr að miðbænum. Rannsóknin sýndi að verulega stórum hluta býlisins hafði verið mokað burtu á árunum 1920-24. Aldur á þeim hluta býlisins sem var rannsakaður var frá tímabilinu 1770-1830, eða yngstu bæjarhúsin, en bærinn var rifinn 1829. Ekki voru rústirnar full kannaðar, en alls fundust um 2093. Sannað er að miklar eldri leifar hvíla neðar.⁵⁷

⁵⁶ Myndasafn Minjasafns Reykjavíkur.

⁵⁷ Ragnar Edvardsson, *Arnarhóll*, fornleifarannsóknir 1993, 1.

Fornleifaskrá svæðisins

Þær fornleifar sem skráðar voru á svæðinu er að sjá á mynd 15,16 og 17. Skipulagssvæðið sem um ræðir nær yfir hluta af þremur jörðum sem eru *Arnarhóll*, *Reykjavík* og *Hlíðarhús*. Rauðir punktar eru fornleifar sem tilheyra skipulagsreitnum.



Mynd 15. Á kortið eru merktar inn fornleifar, rauðir punktar eru þeir staðir sem tilheyra skipulagssvæðinu. Græn lína sýnir gömlu fjöllumörkin, þar norður af er uppfylling.



Mynd 16. Á kortið eru merktar inn fornleifar, rauðir punktar eru þeir staðir sem tilheyra skipulagssvæðinu. Græn lína sýnir gömlu fjörumörkin, þar norður af er uppfylling.



Mynd 17. Á kortið eru merktar inn fornleifar, rauðir punktar eru þeir staðir sem tilheyra skipulagssvæðinu. Græn lína sýnir gömlu fjörumörkin, þar norður af er uppfylling.

Arnarhóll 181287 7 - 1

Hlutverk: Bústaður
Tegund: Bæjarstæði
Staðsetning: X: 357290,3
Y: 408304,4
Lengd: 20 m
Breidd: 10 m
Ástand: Slæmt
Horfin: Nei

Hættumat: Lítil hætta
Aldur: 1226?-1828

Staðhættir: Bærinn hefur staðið efst á hólum austan megin, þar sem nú er stytta Ingólfs Arnarsonar. ábúð lagðist af árið 1828.

Lýsing: Bæjarstæðið nær nánast yfir allan há hólinn (á að giska 50 m í þvermál). Húsið hefur verið tvær burstir um 10 x 20 m samkvæmt korti Sveins Sveinssonar 1887.⁵⁸

Við ráðsmannsskiptin í tukhúsinu voru gerðar úttektir á Arnarhólsbýlinu, sú fyrri í maí 1786 og sú seinni í júní 1787.⁵⁹ Úttektunum ber nokkurn veginn saman hvað varðar innihald en í þeim kemur fram að býlið var í mikilli niðurníðslu og oft er nefnt að viðgerð sé nauðsynleg. Baðstofan mældist við úttektina aðeins 10 álna löng og 3 3/4 álna breið. Göng frá baðstofu voru 3 álna löng og 2 álna breið. Skálinn mældist 12 álna langur og 4 álna breiður. Eldhúsið var 8 álna langt og 4 álna breitt, nokkuð viðgert. Íbúðarhúsið virðist því hafa verið gangabær, sem var ráðandi byggingarstíll á Íslandi fram á 18. öld.

Fornleifakönnun: Fornleifakönnun fór fram á Arnahóli 1993. Grafíð var í

hólinn og komu þá í ljós miklar mannvistarleifar. Eru mannvistarlög á bilinu 2 - 3m á þykkt, þar sem þau eru mest.⁶⁰ Helstu niðurstöður eru þær að á staðnum fundust mannvirki frá síðari hluta 18. aldar og fyrri hluta þeirra 19., eða þar til býlið var rífið. Bærinn var ekki kannaður að fullu, þannig að undir eru enn eldri leifar.⁶¹

Arnarhóll 181287 7 - 2

Sérheiti: Arnarhólstraðir
Hlutverk: Tröð
Tegund: Gata
Staðsetning: X: 357269,9
Y: 408297,4
Ástand: Sæmilegt
Aldur: 18. öld
Horfin: Nei

Staðhættir: Efst á Arnarhóli hvílir sjálft bæjarstæðið. Traðirnar ganga skáhallt yfir Arnahól frá Ingólfsstræti niður að Kalkofnsvegi. Þær hafa legið niður að ósnum en þar var vaðið yfir lækinn. Á korti Lievogs af kaupstaðarlóðinni er tröðin merkt sem *Vej*.⁶² Traðirnar voru lengi þjóðbraut til Reykjavíkur en lögðust af að mestu upp úr 1870. Við hlutverki þeirra tók smám saman Bankastrætið, eða upp úr 1930.⁶³ Traðirnar eru ekki sjáanlegar á yfirborði nema á Arnarhóli. Á korti Sveins Sveinssonar er þessi vegur merktur sem „Gamli vegur“, sem lá frá Arnarhól yfir að Traðakoti og áfram í austur að bænum Eskihlíð.⁶⁴

⁵⁸ Kort, Reykjavík 1887, mælt og uppdregið eftir Svein Sveinsson búfræðing, 1:3000, Arbæjarsafn.

⁵⁹ Þí 185. Skjalasafn stiftamtmanns 1684-1873. III, 231. Skjöl um tukhúsið á Arnarhóli 1786-1787, 30 maí, 1786. Þí 461. Skjalasafn stiftamtmanns 1684-1873. III, 231. Skjöl um tukhúsið á Arnarhóli 1786-1787. 25 júní, 1787.

⁶⁰ Ragnar Edvardsson. *Arnarhóll*, Fornleifarannsókn 1993.

⁶¹ Ragnar Edvardsson, *Arnarhóll*, Fornleifarannsókn 1993. 19.

⁶² R. Lievog, Kaupstaðarlóðin 1787. Reykjavíkurkort.

⁶³ Páll Línal, *Reykjavík, Sögustaður við Sund*, 1. bindi, 1991, 27.

⁶⁴ Kort, Reykjavík 1887, mælt og uppdregið eftir Svein Sveinsson búfræðing, 1:3000, Arbæjarsafn.

Lýsing: Traðirnar eru sjáanlegar á um 100 m kafla á hólnum, stefna þeirra er NV - SA og eru þær um 5 m breiðar. Hlaðið hefur verið beggja megin við tröðina og eru veggirnir um 1-1,5 m á breidd og 0,2 - 0,4 m á hæð.⁶⁵

Fornleifakönnun: Árið 1958 fór fram fyrsta eiginlega fornleifarannsóknin í Reykjavík. Það var rannsókn á tröðum Arnarhóls, Þorkell Grímsson fornleifafræðingur stjórnaði rannsókninni. Tilefni rannsókna var að Bæjarráð Reykjavíkur samþykkti þann 16. september 1955, að láta slíka rannsókn fara fram og að tröðunum yrði haldið við sem fornum minjum bæjarins, ef ástæða þætti til.⁶⁶ Upphafsmáður að þessari tillögu var Lárus Sigurbjörnsson.

Tveggja metra breiður og 10 m langur skurður var grafinn þvert á traðirnar ofarlega í hólnum. Út frá þessum skurði var 4 m breiður og 5 m langur skurður grafinn þvert upp eftir hólnum. Megin niðurstaða rannsókna var að í Arnarhólstraðir var borin mól, sennilega einhvern tíma á 18. öld. Til beggja hliða var garður. Undir malarlaginu var lag, sem innihélt öskuleifar. Við rannsóknirnar fundust leirkersbrot, eitt járnstykki (skeifa?), beinaleifar úr fiski, sauðfé og stórgripum, auk móösku og viðarkola.⁶⁷

Arnarhóll 181287 7 - 3

Hlutverk: Rúst

Tegund: Tóft;

Staðsetning: X: 357233,7

Y: 408324,6

Hleðsluhæð: 0,2 m

Lengd: 8 m

Breidd: 4 m

Ástand: Sæmilegt

Horfin: Nei

Hættumat: Lítil hætta

Hættuorsök: Nýbygging

Aldur: 1787

Staðhættir: Rústin er í miðri brekkunni vestanverðri fast upp að tröðunum, sem ganga skáhalt yfir hólinn frá Ingólfsstræti niður að Kalkofnsveg. Svæðið er grasivaxið. Á uppdrætti af kaupstaðarlóðinni frá 1787 er að sjá þarna hús og garð við tröðina á svipuðum slóðum.⁶⁸

Lýsing: Rústin er um 4 x 8 m og snýr NV - SA. Veggir úr torfi, 1 - 1,5 m á breidd og um 0,1 - 0,3 m á hæð. Rústin samanstendur af tveimur hólum A og B og er sá eystri sennilega húsaleifar, á meðan sá vestari er garður eða girðing.⁶⁹

Arnarhóll 181287 7 - 4

Hlutverk: Skemma

Tegund: Heimild

Aldur: 1723

Staðsetning: X: 357289,2

Y: 408308,3

Staðhættir: „Kirkju fólkið kom snöggvast við á Arnarhóli, og fékk þar einhverja hressingu í skemmuni.“⁷⁰

Lýsing: Líklegt er að skemman hafi verið á hlaðinu.

Arnarhóll 181287 7 - 5

Hlutverk: Kofi

Tegund: Heimild

Aldur: 1787

⁶⁵ Bjarni F. Einarsson: *Fornleifaskrá Reykjavíkur*, 1995.

⁶⁶ Gömlu traðirnar í Arnarhólstúni grafnar upp innan skamms. *Alþýðublaðið* 20.08.1958.

⁶⁷ Þorkell Grímsson, 1958. Bráðabirgðaskýrsla um uppgröft. Þjms. Óbirt.

⁶⁸ R. Lievog, Kaupstaðarlóðin 1787, Reykjavíkurtort.

⁶⁹ Bjarni F. Einarsson: *Fornleifaskrá Reykjavíkur*, 1995.

⁷⁰ Klemens Jónsson, *Saga Reykjavíkur*, I.-II. bindi. 1929, 51.

Staðsetning: X: 357200,0

Y: 408341,5

Ástand: Ómetið

Horfin: Já

Staðhættir: Á uppdrætti Lievogs af kaupstarðlóðinni frá 1787 er kofi merktur inn þar sem Arnarhólströðin kemur niður að Læknum.⁷¹

Lýsing: Horfið vegna framkvæmda.

Arnarhóll 181287 7 - 6

Sérheiti: Litli Arnarhóll/Arnarhólskot

Hlutverk: Bústaður

Tegund: Heimild 465

Staðsetning: X: 357348,2

Y: 408430,5

Aldur: 1703-1787

Horfin: Já

Staðhættir: Litli Arnarhóll var hjáleiga frá Arnarhóli. „Litli Arnarhóll, hjáleiga og ráða ábúendur báðir saman til jafns. Jarðardýrleiki er óviss, ábúandi Pétur Sigvatsson. Landskuld xl álnir. Betalast með ii vættum fiska til heimabænda. Við til húsbóta leggur ábúandinn.

Leigukúgildi ekkert, hefur áður eitt verið og er með vilja heimabændanna aflagt fyrir meira en 20 árum. Kvaðir eru mannlán árið um um kring sitt árið hjá hvorum heimabænda. Meðan

hjáleigumaðurinn átti sjálfur bát, galt hann mannlán alleina um vertíð. Að styrkja til flutninga þegar Bessastaðmenn kalla. Dagssláttur sitt ár til hvers af bændum. Kvíkfénaður i kýr, Fóðrast kann i kýr ríflega. Heimilismenn vi.⁷²

Litli Arnarhóll eða Arnarhólskot stóð norður af Arnarhóli rétt við Arnarhólsklett. Þar var Battariíð reist.⁷³

Arnarhólskot er merkt inn á kort Lievogs af Kaupstaðarlóðinni 1787.⁷⁴

Lýsing: Nú er þarna risið hús Seðlabankans.

Arnarhóll 181287 7 - 8

Sérheiti: Höfn

Hlutverk: Bústaður

Tegund: Heimild 465

Staðsetning: X: 357406,0

Y: 408448,24

Lengd: 7 m

Breidd: 7 m

Aldur: 1886

Horfin: Já

Staðhættir: Árið 1886 var reist tólmhús nyrst í landi Arnarhóls, þar sem nú eru gatnamót Ingólfsstrætis og Skúlagötu. Þar bjó fyrstur Benedikt Jónsson sótari. Talinn einna mestur kvæðamaður í Reykjavík á sinni tíð. Var býlið lengi talið tilheyra Hafnarstræti og mun þó ýmsum þykja nokkur spölur á milli. Ekki kemur fram í heimildum hvenær þessi bær hvarf.⁷⁵

Lýsing: Húsið var um 7 x 7 m, tvö hólf.⁷⁶

Arnarhóll 181287 7 - 9

Hlutverk: Kalkofn

Tegund: Heimild

Staðsetning: X: 357262,9

Y: 408403,9

Þvermál: 8 m

Ástand: Ómetið

Aldur: 1876

Horfin: Já

⁷¹ R. Lievog, Kaupstaðarlóðin 1787. Reykjavíkurstort.

⁷² Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1923-1924.

Jarðabók, 3. bindi, 259-260.

⁷³ Páll Lindal, *Reykjavík, Sögustaður við Sund*, 1. bindi, 1991, 27.

⁷⁴ R. Lievog, Kaupstaðarlóðin 1787. Reykjavíkurstort.

⁷⁵ Páll Lindal, *Reykjavík, Sögustaður við Sund*, 2. bindi, 1987, 72.

⁷⁶ Kort, Reykjavík 1887, mælt og uppdregið eftir Svein Sveinsson búfræðing, 1:3000, Árbæjarsafn.

Staðhættir: Nokkru fyrir 1870 fannst kalk í Esjunni hjá Mógilsá. Var ákveðið að freista þess að vinna það og nota við húsbyggingar. Árið 1876 var byggður ofn til kalkbrennslu og var honum valinn staður neðst við Arnarhól, skammt frá Lækjarósnum og í námunda við Batteríið. Skömmu áður hafði verið reistur kalkbrennsluofn til bráðabirgða við Rauðará. Framleiðsla þessi bar sig þó ekki og var henni hætt. Í húsið að Lækjargötu 10 var notað kalk sem var unnið í kalkofninum. Kalkofnsvegur dregur nafn sitt af honum.⁷⁷

Ofninn hefur staðið rétt við innkeyrsluna inn í bílastæðahús við Seðlabankann.

Lýsing: Ofninn var um 8 metrar í þvermál og hlaðin upp í strýtu sjá mynd 11.

Arnarhóll 181287 7 - 10

Sérheiti: Skansinn/Batteríið/Phelpsvígi

Hlutverk: Virki

Tegund: Heimild

Staðsetning: X: 357347,3

Y: 408447,2

Aldur: 1889- 1913

Horfin: Já

Staðhættir

Sölvhólsvör var sunnan við Skansinn eða Batteríið, vestanhallt við enda Ingólfsstrætis,⁷⁸ Eftir að Jörgen Jørgensen, sem Íslendingar nefndu Jörund hundadagakonung, hafði tekið sér öll völd sumarið 1809, þótti nauðsynlegt að gera nokkrar ráðstafanir til varnar Reykjavík. Var ákveðið að reist skyldi vígi við Arnarhólsklett, þar sem áður mættust Skúlagata og Kalkofnsvegur. Það var aðallega Phelps kaupmaður, félagi Jørgensens er

stjórnaði vígsgerðinni og þótti það við hæfi að virkið yrði nefnt eftir honum Fort Phelps. Vopnabúnaður hér á landi var frá fornu fari fátæklegur í meira lagi. Menn minntust þess þó að í Bessastaðaskansi lægju fallbyssur sem hefðu verið settar upp skömmu fyrir 1670. Þær voru að vísu hálfsocknar í jörðu og ryðgaðar en eigi að síður voru þær fluttar til Reykjavíkur og þeim komið fyrir í Virkinu. Hér var um að ræða sex fallbyssur fyrir sex punda skot og eftir að dyttað var að þeim reyndist unnt að hleypa af þeim skotum. Malmquist beykir í Brúnsbæ var skipaður virkisstjóri en hann var starfsmaður hjá Phelp. Eftir að skammvinnum valdaferli Jørgensens lauk var lítt um virkið hirt og munu fallbyssurnar flestar hafa verið færðar út í sjó og sökt, að því er segir í árbókum Espólins. Þegar hafnargerðin hófst 1913 kom fljótlega að því að Batteríið yrði rífið. Nú stendur þar Seðlabankahúsið.⁷⁹
Lýsing: Stærð virkisins hefur verið um 15 x 15m.⁸⁰

Arnarhóll 181287 7 - 19

Hlutverk: Vatnsból

Tegund: Heimild

Staðsetning: X: 357219,4

Y: 408289,7

Sérheiti: Ingólfsbrunnur,

Landshöfðingjabrunnur

Staðhættir: „Á Arnarhóli var aptur á móti brunnur neðarlega í túninu sunnanverðu, sem enn sjer merki til, en þar var að allajafna talið ljelegt vatnsból.“⁸¹ Brunnurinn er merktur inn á kort Sveins Sveinssonar 1887, og er

⁷⁷ Páll Líndal, *Reykjavík, Sögustaður við Sund*, 2. bindi, 1987, 82.

⁷⁸ Örnefnaskrá Reykjavíkur og Seltjarnarness, Ari Gíslason, Örnefnastofnun, 12.

⁷⁹ Páll Líndal, *Reykjavík, Sögustaður við Sund*, 1. bindi, 1991, 82.

⁸⁰ Kort, Reykjavík 1887, mælt og uppdregið eftir Svein Sveinsson búfræðing, 1:3000, Árbæjarsafn.

⁸¹ Klemens Jónsson, *Saga Reykjavíkur*, 1.-II. bindi. 1929, 29.

hann rétt norðan við gangstéttina við Hverfisgötu.⁸² Hugsast getur að einn af þeim stöðum sem kom fram í jarðsjármælingum sé brunnurinn.

Lýsing: Brunnurinn hefur verið um 2 x 2 m.

Arnarhóll 181287 7 - 22

Hlutverk: Veggur

Tegund: Heimild

Staðsetning: X: 357264,9

Y: 408279,7

Ástand: Ómetið

Staðhættir: Jarðsjármælingarnar voru framkvæmdar dagana 5. og 6. maí 1993 á Arnarhóli.

Samtals voru 17 snið mæld sem voru 537,25 m að lengd. Mælt var á 25 sm fresti og var heildarfjöldi mælipunkta því tæplega 2.200. Mælt var með 200 MHz loftneti, sem náði 2-4 m niður í jarðlögin. Útbreiðsluhraði rafsegulbylgna sem notaður var á svæðinu var 0,05 m/ns.

Lýsing: Á línu 1 gæti verið veggur.⁸³

Arnarhóll 181287 7 - 23

Hlutverk: Veggur

Tegund: Heimild

Staðsetning: X: 357209,8

Y: 408297,5

Ástand: Ómetið

Staðhættir: Jarðsjármælingarnar voru framkvæmdar dagana 5. og 6. maí 1993 á Arnarhóli.

Samtals voru 17 snið mæld sem voru 537,25 m að lengd. Mælt var á 25 sm fresti og var heildarfjöldi mælipunkta því tæplega 2.200. Mælt var með 200

MHz loftneti, sem náði 2-4 m niður í jarðlögin. Útbreiðsluhraði rafsegulbylgna sem notaður var á svæðinu var 0,05 m/ns.⁸⁴

Lýsing: Á línu 3 gæti verið veggur þar sem línan sker línu 7.⁸⁵

Arnarhóll 181287 7 - 24

Hlutverk: Veggur

Tegund: Heimild

Staðsetning: X: 357226,9

Y: 408285,2

Ástand: Ómetið

Staðhættir: Jarðsjármælingarnar voru framkvæmdar dagana 5. og 6. maí 1993 á Arnarhóli.

Samtals voru 17 snið mæld sem voru 537,25 m að lengd. Mælt var á 25 sm fresti og var heildarfjöldi mælipunkta því tæplega 2.200. Mælt var með 200 MHz loftneti, sem náði 2-4 m niður í jarðlögin. Útbreiðsluhraði rafsegulbylgna sem notaður var á svæðinu var 0,05 m/ns.⁸⁶

Lýsing: Á línu 5 gæti verið veggur á tveimur stöðum.⁸⁷

Arnarhóll 181287 7 - 25

Hlutverk: Veggur

Tegund: Heimild

Staðsetning: X: 357231,0

Y: 408287,1

Ástand: Ómetið

Staðhættir: Jarðsjármælingarnar voru framkvæmdar dagana 5. og 6. maí 1993 á Arnarhóli.

⁸² Kort, Reykjavík 1887, mælt og uppdregið eftir Svein Sveinsson búfræðing, 1:3000, Árbæjarsafn.

⁸³ Bjarni F. Einarsson, *Arnarhóll*, Greinargerð um jarðsjármælingun og fornleifar á Arnarhóli í Reykjavík, 1993.

⁸⁴ Jarðsjármælingar á Arnarhóli, 1993.

⁸⁵ Bjarni F. Einarsson, *Arnarhóll*, Greinargerð um jarðsjármælingun og fornleifar á Arnarhóli í Reykjavík, 1993.

⁸⁶ Jarðsjármælingar á Arnarhóli, 1993.

⁸⁷ Bjarni F. Einarsson, *Arnarhóll*, Greinargerð um jarðsjármælingun og fornleifar á Arnarhóli í Reykjavík, 1993.

Samtals voru 17 snið mæld sem voru 537,25 m að lengd. Mælt var á 25 sm fresti og var heildarfjöldi mælipunkta því tæplega 2.200. Mælt var með 200 MHz loftneti, sem náði 2-4 m niður í jarðlögin. Útbreiðsluhraði rafsegulbylgjanna sem notaður var á svæðinu var 0,05 m/ns.⁸⁸

Lýsing. Á línu 5 gæti verið veggur á tveimur stöðum.⁸⁹

Arnarhóll 181287 7 - 26

Hlutverk: Rúst

Tegund: Heimild

Staðsetning: X: 357237,1

Y: 408315,7

Ástand: Ómetið

Staðhættir: Jarðsjármælingarnar voru framkvæmdar dagana 5. og 6. maí 1993 á Arnarhóli.

Samtals voru 17 snið mæld sem voru 537,25 m að lengd. Mælt var á 25 sm fresti og var heildarfjöldi mælipunkta því tæplega 2.200. Mælt var með 200 MHz loftneti, sem náði 2-4 m niður í jarðlögin. Útbreiðsluhraði rafsegulbylgjanna sem notaður var á svæðinu var 0,05 m/ns.⁹⁰

Lýsing: Á línu 4 gæti verið rúst.⁹¹

Arnarhóll 181287 7 - 27

Hlutverk: Tóft

Tegund: Heimild;

Staðsetning: X: 357280,398682

Y: 408335,534931

Ástand: Ómetið

Staðhættir: Jarðsjármælingarnar voru framkvæmdar dagana 5. og 6. maí 1993 á Arnarhóli.

Samtals voru 17 snið mæld sem voru 537,25 m að lengd. Mælt var á 25 sm fresti og var heildarfjöldi mælipunkta því tæplega 2.200. Mælt var með 200 MHz loftneti, sem náði 2-4 m niður í jarðlögin. Útbreiðsluhraði rafsegulbylgjanna sem notaður var á svæðinu var 0,05 m/ns.⁹²

Lýsing: Þar sem lína 16 og 17 skerast er tóft og er hún sjáanleg á yfirborði.

Arnarhóll 181287 7 - 30

Hlutverk: Kofi

Tegund: Heimild 465

Staðsetning: X: 357212,907868

Y: 408276,130755

Ástand: Ómetið

Aldur: 1836

Horfín: Já

Staðhættir: Á korti V. Lottins af Reykjavík er merktur inn kofi á Arnarhólstúni númer 3. Kofinn hefur því tilheyrt stiftamtmani.⁹³

Lýsing: Kofinn hefur verið rétt vestan við það sem nú er Hverfisgata 4.

Arnarhóll 181287 7 - 31

Hlutverk: Kofi

Tegund: Heimild 465

Staðsetning: X: 357224,40443

Y: 408295,036213

Ástand: Ómetið

Aldur: 1836

Horfín: Já

Staðhættir: Á korti V. Lottins af Reykjavík er merktur inn kofi á

⁸⁸ Jarðsjármælingar á Arnarhóli, 1993.

⁸⁹ Bjarni F. Einarsson, *Arnarhóll*, Greinagerð um jarðsjárkönnun og fornleifar á Arnarhóli í Reykjavík, 1993.

⁹⁰ Jarðsjármælingar á Arnarhóli, 1993.

⁹¹ Bjarni F. Einarsson, *Arnarhóll*, Greinagerð um jarðsjárkönnun og fornleifar á Arnarhóli í Reykjavík, 1993.

⁹² Jarðsjármælingar á Arnarhóli, 1993.

⁹³ Victor Lottin, Reykjavík 1836, Reykjavíkurkort.

Arnarhólstúni númer 3. Kofinn hefur því tilheyrt stiftamtmani.⁹⁴

Lýsing: Gæti hafa verið norðan við Hverfisgötu í gangstéttinni, þar sem fornleifar komu fram í jarðsjármælingu, sjá 7-24 og 7-25.

Arnarhóll 181287 7 - 35

Hlutverk: Vegur

Tegund: Heimild 465

Staðsetning: X: 357181,4

Y: 408287,6

Lengd: 60 m

Aldur: 1836

Horfín: Já

Staðhættir: Á korti V. Lottins af Reykjavík er merktur inn vegur frá núverandi stjórnarráði norður í átt að Lækjarósnum.⁹⁵

Lýsing: Vegurinn hefur verið steinhlaðinn. En er nú horfín undir gatnaframkvæmdir.

Arnarhóll 181287 7 - 43

Sérheiti: Klapparvör

Hlutverk: Vör

Tegund: Heimild 465

Staðsetning: X: 357567,2

Y: 408364,1

Horfín: Já

Staðhættir: Klapparvör var vestan við bæinn Klöpp. Þaðan munu fyrrum hafa gengið mörg sex manna för auk smærri skipa og báta.⁹⁶

Lýsing: Nú er vörin horfín undir uppfyllingu.

Reykjavík 181285 5 - 6

Sérheiti: Grófin/ Bæjarvör/Ingólfsvör

Hlutverk: Lendingarstaður

Tegund: Heimild 465

Staðsetning: X: 356866,0

Y: 408454,7

Ástand: Ómetið

Horfín: Já

Staðhættir: Grófin var aðallendingin frá Vík, þar í var Bæjarvör, þar sem eitthvers staðar er kölluð Ingólfsvör.⁹⁷

„Grófin heitir nú gata sem tengir saman Vesturgötu og Geirsgötu. Nafnið á sér langa sögu. Frá Lækjarósum fyrir neðan Arnarhól og vestur fyrir, þar sem nú er húsið Vesturgata 4 og austan við það, var fram á þessa öld malar og sandfjara en beggja vegna tóku við urð og klappir. Inn í þessa fjöru gekk vestast krika nefndur Grófin, og náði upp undir Vesturgötu 2-4. Þetta svæði er nú allt horfið undir uppfyllingu.“⁹⁸

Bæjarvör Reykjavíkurbæjarins hefur verið

vestast í fjörunni, þar sem síðar var kallað Grófin, og hefur sjávargatan því legið, þar sem nú er Aðalstræti.⁹⁹

Fjaran (í Grófinni) náði alveg upp að Vesturgötunni og í stórstraums flóði og norðanátt ruddist sjórinn inn yfir götuna og alla leið upp að Liverpool og inn í verslun, sem var í kjallaranum. Skolaði hann þá þar og allskonar rusli með sér, svo stundum var erfitt að komast áfram eftir miklar hamfarir Ægis. Í Grófinni voru uppsátur margra útgerðamanna og kaupmanna. Stóðu þar uppskipunarskip, stór og þung, sem notuð voru til flutninga áður en hafnagerðin kom og skip gátu lagst upp að bryggju eða hafnabakka.¹⁰⁰

⁹⁴ Victor Lottin, Reykjavík 1836, Reykjavíkurkort.

⁹⁵ Victor Lottin, Reykjavík 1836, Reykjavíkurkort.

⁹⁶ Páll Líndal, *Reykjavík, Sögustaður við Sund*, 2. bindi, 1987, 103.

⁹⁷ Örnefnaskrá Reykjavíkur og Seltjarnarness, Ari Gíslason, Örnefnastofnun, 11.

⁹⁸ Páll Líndal 1986, *Reykjavík, Sögustaður við Sund*, 1. bindi, 179.

⁹⁹ Georg Ólafsson, Þættir úr sögu Reykjavíkur, 18.

¹⁰⁰ Hendrik Ottóson, Frá Hlíðarhúsum til Bjarmalands, 69.

Lýsing: Grófin var sandfjara milli Vesturgötu 2 og 4. Nú er búið að fylla þarna upp og er þarna gatan Grófin.

Reykjavík 181285 5 - 49

Sérheiti: Bæjarbryggja

Hlutverk: Bryggja

Tegund: Bryggja

Aldur: 1884

Staðsetning: X: 357042,1

Y: 408384,2

Ástand: gott

Horfin: Nei

Staðhættir: Fyrsta bryggjan sem byggð var í Reykjavík á vegum yfirvalda var gerð árið 1884. Hugmynd um bæjarbryggju sem almenningur hefði frjálsan aðgang að hafði verið í umræðunni um nokkurt skeið en á árunum 1883 og 1884 komst hreyfing á málið. Ákveðið var að bryggjan skyldi liggja beint undan Pósthússtræti og var Jakobi Sveinssyni trésmið falið að gera bryggjuna. Bryggjan var að hluta úr tré og að hluta úr steini. Bæjarbryggjan bætti lítið ástandið við höfnina í Reykjavík og þótti hvorki notadrjúg né tilkomumikil. Árið 1891 var ákveðið að sá hluti bryggjunnar sem var úr tré skyldi vera hlaðinn úr grjóti og var ráðist í þær framkvæmdir árið 1892. Eftir það var bryggjan kölluð Steinbryggjan. Enn á ný var unnið að viðgerðum á bryggjunni árið 1905 og þá undir stjórn Tryggva Gunnarssonar bankastjóra. Ekki tókst betur til en svo að eftir viðgerðina tók hluti bryggjunnar að síga og var hún þá kölluð Tryggvasker eða Tryggvaboði af andstæðingum Tryggva og gárungum bæjarins.¹⁰¹

¹⁰¹ Guðjón Friðriksson: *Saga*

Reykjavíkur, fyrra bindi, 315-316 og Gerður Róbertsdóttir og Ragnheiður Mósesdóttir: „Hafnlaus höfuðstaður“, *Sagnir* 1984, 46-47.

Lýsing: Bryggjan er enn heil og er neðanjarðar á móts við þar sem nú er inngangur í Kolaportið.

Reykjavík 181285 5 - 50

Sérheiti: Zimsenpóstur

Hlutverk: Vatnsból

Tegund: Heimild

Aldur: 1902

Staðsetning: X: 357154,89

Y: 408310,0

Ástand: Ómetið

Staðhættir: Brunnur var á lóðinni Hafnastræti 23 þar sem Zimsenhúsið var, sjá kort Sveins Sveinssonar 1887.¹⁰² Í endurminningum Knud Zimsen minnst hann á að hafa endurbætt brunn föður síns.¹⁰³

Reykjavík 181285 5 - 82

Sérheiti: Hafnarstræti

Hlutverk: Vegur

Tegund: Gata

Staðsetning: X: 357134,2

Y: 408334,3

Ástand: Ómetið

Horfin: Nei

Staðhættir: Hafnarstræti er gata í miðbænum. Aðalleiðin að höfuðbólínu Reykjavík, í Hólmskaupstað og svo fram á Nes, lá öldum saman um Arnarhólstraðir, yfir Lækinn og svo vestur í Grófina en þá skiptust leiðir eftir því hvert halda skyldi. Í fjörunni frá Lækjarósnum og vestur að Grófinni hafði einhvern tíma verið hlaðinn grjótgarður til að verja Austurvöll fyrir ágangi sjávar og lá leiðin með garði þessum, sjávarmegin. Norðan megin Strandgötunnar eða Hafnarstrætis, en

¹⁰² Kort, Reykjavík 1887, mælt og uppdregið eftir Svein Sveinsson búfræðing, 1:3000, Arbæjarsafn.

¹⁰³ Lúðvík Kristjánsson, *Úr bæ í borg*.

svo var hún formlega nefnd 1848, voru víða stakkstæði.¹⁰⁴
Á korti frá 1787 af kaupstaðarlóðinni er merktur inn vegur meðfram ströndinni, sem hefur verið forveri Hafnarstrætis.¹⁰⁵

Reykjavík 181285 5 - 83

Hlutverk: Sjóvarnargarður
Tegund: Heimild
Aldur: 1787
Staðsetning: X: 357166,0
Y: 408337,2
Lengd: 250 m
Horfin: Já

Staðhættir: Á korti frá 1787 af kaupstaðarlóðinni er merktur inn grjótgarður meðfram ströndinni. Hann lá frá Lækjarósnum og vestur að Grófinni.¹⁰⁶ Hann hefur verið hlaðinn til að verja Austurvöll fyrir ágangi sjávar og lá leiðin með garði þessum.¹⁰⁷

Reykjavík 181285 5 - 84

Hlutverk: Hús
Tegund: Heimild
Aldur: 1836
Staðsetning: X: 357149,0
Y: 408342,7
Lengd: 6 m
Breidd: 14 m
Horfin: Já

Á korti V. Lottins af Reykjavík er merkt inn hús við fjöruborðið.¹⁰⁸

Lýsing: Húsið hefur verið 6x16 m og tilheyrir Sívertsen.

Reykjavík 181285 5 - 85

Hlutverk: Hús
Tegund: Heimild
Aldur: 1836
Staðsetning: X: 357137,7
Y: 408318,0
Lengd: 7 m
Breidd: 18 m
Ástand: Ómetið
Horfin: Já

Staðhættir: Á korti V. Lottins af Reykjavík er merkt inn hús þar sem nú er Hafnastræti 20.¹⁰⁹

Lýsing: Húsið hefur verið 6x16 m og tilheyrir Sívertsen.

Reykjavík 181285 5 - 86

Hlutverk: Hús
Tegund: Heimild 465
Aldur: 1836
Staðsetning: X: 357120,9
Y: 408319,0
Lengd: 4 m
Breidd: 10 m
Horfin: Já

Staðhættir: Á korti V. Lottins af Reykjavík er merkt inn hús þar sem nú er Hafnastræti 20.¹¹⁰

Lýsing: Húsið hefur verið 4 x 8m og tilheyrir Sívertsen.

Reykjavík 181285 5 - 87

Sérheiti: Simsenbryggja
Hlutverk: Bryggja
Tegund: Heimild
Staðsetning: X: 357148,6
Y: 408395,3
Lengd: 60 m
Breidd: 3 m
Horfin: Já

¹⁰⁴ Páll Lindal, *Reykjavík, Sögustaður við Sund*, 2. bindi, 1987, 6.

¹⁰⁵ Victor Lottin, *Reykjavík 1836, Reykjavíkurkort*.

¹⁰⁶ Victor Lottin, *Reykjavík 1836, Reykjavíkurkort*.

¹⁰⁷ Páll Lindal, *Reykjavík, Sögustaður við Sund*, 2. bindi, 1987, 6.

¹⁰⁸ Victor Lottin, *Reykjavík 1836, Reykjavíkurkort*.

¹⁰⁹ Victor Lottin, *Reykjavík 1836, Reykjavíkurkort*.

¹¹⁰ Victor Lottin, *Reykjavík 1836, Reykjavíkurkort*.

Staðhættir: Á korti Sveins Sveinssonar af Reykjavík 1887 er merkt inn bryggja á þessum stað.¹¹¹ Bryggjan hefur trúlega verið byggð út af húsi Sívertsen. Nú eru þarna bílastæði við Geirsgötuna
Lýsing: Bryggjan hefur verið 60 m löng og um 3 m breið, úr timbri.

Reykjavík 181285 5 - 88

Sérheiti: Smithsbryggja/
Thomsensbryggja
Hlutverk: Bryggja
Tegund: Heimild
Aldur: 1836
Staðsetning: X: 357084,5
Y: 408390,8
Lengd: 60 m
Breidd: 3 m
Horfin: Já

Staðhættir: Á korti V. Lottins af Reykjavík er merkt inn bryggja á þessum stað.¹¹² Bryggjan hefur verið í beinu framhaldi af Kolasundi sem var á milli Hafnarstrætis 17 og 19. Nú er búið að fylla þetta svæði upp og í dag eru þarna bílastæði.

Kolasund er upphaflega götuslóði sem lá frá þessari bryggju. Eftir miðja síðustu öld var bryggjan nefnd Smithsbryggja eftir eiganda sínum, M. Smith konsúl, en síðar Thomsensbryggja. Upp eftir þessari bryggju og götuslóðanum voru borin kol í pokum á geymslusvæði sunnan Hafnarstrætis.¹¹³

Lýsing: Bryggjan hefur verið um 60 m löng og 3 m breið og úr timbri.

Reykjavík 181285 5 - 89

Hlutverk: Bryggja
Tegund: Heimild

Aldur: 1836
Staðsetning: X: 357021,2
Y: 408388,3
Lengd: 90 m
Breidd: 3 m
Horfin: Já

Staðhættir: Á korti V. Lottins af Reykjavík er merkt inn bryggja á þessum stað.¹¹⁴ Bryggjan var rétt vestan við Steinbryggjuna og tilheyrði trúlega Bieringsbúð. Nú er búið að fylla upp þetta svæði og í dag eru þarna Pósthússtræti 2 og Tryggvagata 19.
Lýsing: Bryggjan hefur verið um 90m löng árið 1887 og 3m breið og úr timbri.

Reykjavík 181285 5 - 90

Hlutverk: Bryggja
Tegund: Heimild 465
Aldur: 1836
Staðsetning: X: 356991,6
Y: 408395,3
Lengd: 50 m
Breidd: 3 m
Horfin: Já

Staðhættir: Á korti V. Lottins af Reykjavík er merkt inn bryggja á þessum stað.¹¹⁵ Bryggjan var á milli Hafnarstrætis 8 og 10. Nú er búið að fylla upp þetta svæði og í dag eru þarna Hafnarstræti 7 og Tryggvagata 19. Þessi bryggja hefur ekki verið til þegar Sveinn Sveinsson gerir sitt kort 1887.¹¹⁶

Lýsing: Bryggjan hefur verið um 50 m löng og 3 m breið úr timbri.

Reykjavík 181285 5 - 91

Hlutverk: Bryggja

¹¹¹ Lúðvík Kristjánsson, *Úr bæ í borg*.

¹¹² Victor Lottin, Reykjavík 1836, Reykjavíkurkort.

¹¹³ Páll Lindal, *Reykjaví, Sögustaður við Sund*, 2. bindi, 1987, 103.

¹¹⁴ Victor Lottin, Reykjavík 1836, Reykjavíkurkort.

¹¹⁵ Victor Lottin, Reykjavík 1836, Reykjavíkurkort.

¹¹⁶ Reykjavík 1887, mælt og uppdregið eftir Svein Sveinsson búfræðing, 1:3000, Árbæjarsafn.

Tegund: Heimild
Aldur: 1836
Staðsetning: X: 356929,1
Y: 408434,8
Lengd: 50 m
Breidd: 3 m
Horfin: Já

Staðhættir: Á korti V. Lottins af Reykjavík 1836 er merkt inn bryggja á þessum stað. Bryggjan var trúlega í framhaldi af verslun M. Petrsen sem var á lóð Hafnarstrætis 1-3. Nú er búið að fylla upp í þetta svæði og í dag eru þarna Vesturgata 2, Naustin 2, Tryggvagata 22 og 17. Þessi bryggja hefur ekki verið til þegar Sveinn Sveinsson gerir sitt kort 1887.¹¹⁷

Lýsing: Bryggjan hefur verið um 50 m löng og 3 m breið og úr timbri.¹¹⁸

Reykjavík 181285 5 - 92

Sérheiti: Fischersbryggja
Hlutverk: Bryggja
Tegund: Heimild
Aldur: 1836
Staðsetning: X: 356906,9
Y: 408448,3
Lengd: 70 m
Breidd: 3 m
Horfin: Já

Staðhættir: Á korti Sveins Sveinssonar af Reykjavík 1887 er merkt inn bryggja á þessum stað.¹¹⁹ Bryggjan var byggð á undan húsinu, þannig að þegar húsið var byggt var skilyrði að gangurinn í gegnum húsið væri opinn.¹²⁰

Lýsing: Bryggjan hefur verið um 70 m löng og 3 m breið og úr timbri.

Reykjavík 181285 5 - 96

Sérheiti: Kolageymsla
Hlutverk: Pakkhús
Tegund: Heimild 465
Aldur: 1860

Staðsetning: X: 357093,9
Y: 408362,3
Lengd: 16 m
Breidd: 7 m
Horfin: Já

Staðhættir: Á korti Sveins Sveinssonar af Reykjavík 1887 er merkt inn hús á þessum stað.¹²¹ M. Smith byggði geymsluhús á stakkstæðinu norðan götunnar árið 1860 þetta var kolageymsla.¹²²

Reykjavík 181285 5 - 97

Hlutverk: Bústaður
Tegund: Heimild 465
Aldur: 1870
Staðsetning: X: 357093,294531
Y: 408349,492005

Lengd: 12 m
Breidd: 7 m
Horfin: Já

Staðhættir r Á korti Sveins Sveinssonar af Reykjavík 1887 er merkt inn hús á þessum stað.¹²³ M. Smith byggði geymsluhús á stakkstæðinu og byggði síðar ofan á það 1870.¹²⁴

Reykjavík 181285 5 - 98

Hlutverk: Pakkhús
Tegund: Heimild 465

¹¹⁷ Reykjavík 1887, mælt og uppdregið eftir Svein Sveinsson búfræðing, 1:3000, Árbæjarsafn.

¹¹⁸ Victor Lottin, Reykjavík 1836, Reykjavíkurtort.

¹¹⁹ Reykjavík 1887, mælt og uppdregið eftir Svein Sveinsson búfræðing, 1:3000, Árbæjarsafn.

¹²⁰ Páll Lindal, *Reykjavík, Sögustaður við Sund*, 3. bindi, 1991. 143.

¹²¹ Reykjavík 1887, mælt og uppdregið eftir Svein Sveinsson búfræðing, 1:3000, Árbæjarsafn.

¹²² Brunavirðing no. 134, Páll Lindal, *Reykjavík, Sögustaður við Sund*, 3. bindi, 1991. 143.

¹²³ Reykjavík 1887, mælt og uppdregið eftir Svein Sveinsson búfræðing, 1:3000, Árbæjarsafn.

¹²⁴ Brunavirðing B/280, III Hafnarstræti.

Aldur: 1887

Staðsetning: X: 357116,0

Y: 408364,8

Lengd: 12 m

Breidd: 7 m

Horfin: Já

Staðhættir: Á korti Sveins Sveinssonar af Reykjavík 1887 er merkt inn hús á þessum stað.¹²⁵ Trúlega hefur þetta verið pakkhús.

Lýsing: Í nóvember 1996 komu starfsmenn Gatnamálastjóra niður á rými neðanjarðar á bak við húsið að Hafnarstræti 21. Starfsmenn Árbæjarsafns fóru á vettvang og skoðuðu aðstæður. Á þessum stað hafa staðið pakkhús allt frá miðri síðustu öld. Stóðu þau á þáverandi fjörुकambi og ef gerði vont veður barði sjórinn húsin. Af þessum sökum var það mikilvægt að þau væru vel byggð. Slík var einmitt raunin með kjallarann sem fannst 1996.

Kjallaragólfíð virtist allt vera steinsteypu en erfitt var fyrir starfsmenn að fullyrða um það þar sem mikil mól hafði hrúnið niður í kjallarann af bílastæði Borgarbílastöðvarinnar. Í veggjum var neðst tvöföld röð tilhöggvinna steina, sem steypu hafði verið ofaná. Loft kjallarans var steinsteypu, járnbit með mjóum járnbitum, en stærri bitar lágu undir loftinu sem haldið var uppi af steinsteypu súlum. Í virðingu af húsinu frá 1899 er greint frá steinsteypu gólfi í kjallara og er því steinsteypu gólfið í kjallaranum sem fannst eitt hið elsta í Reykjavík ásamt gólfinu í Barónsfjósinu. Ekki er getið steinsteypu milligólfs. Þess er fyrst getið í brunavirðingu frá 1910. Er það steypu á sama máta og flata þakið á Gimli við Lækjargötu, sem gert var árið 1906, það er mjóir járnbitar í steypu, en breiðari

¹²⁵ Reykjavík 1887, mælt og uppdregið eftir Svein Sveinsson búfræðing, 1:3000, Árbæjarsafn.

þar undir. Steypu loftið er því nánast jafn gamalt slétta þakinu á Gimli sem er fyrsta lárétta platan sem steypu var á Íslandi. Það sem gerir kjallarann enn sérstæðari eru steinsteypu súlurnar sem halda uppi járnregurunum sem styðja loftið. Var þetta samspil steinsteypu og járn í burðavirki hússins, nýlunda á þessum tíma.¹²⁶

Reykjavík 181285 5 - 99

Hlutverk: Pakkhús

Tegund: Heimild 465

Aldur: 1887

Staðsetning: X: 357142,7

Y: 408363,9

Lengd: 25 m

Breidd: 8 m

Horfin: Já

Staðhættir: Á korti Sveins Sveinssonar af Reykjavík 1887 er merkt inn hús á þessum stað.¹²⁷ Trúlega hefur þetta verið pakkhús.

Reykjavík 181285 5 - 100

Hlutverk: Pakkhús

Tegund: Heimild 465

Aldur: 1887

Staðsetning: X: 357189,1

Y: 408363,7

Lengd: 12 m

Breidd: 6 m

Ástand: Ómetið

Horfin: Já

Staðhættir Á korti Sveins Sveinssonar af Reykjavík 1887 er merkt inn hús á þessum stað.¹²⁸ Trúlega hefur þetta verið pakkhús.

¹²⁶ Skjalasafn Minjasafns Reykjavíkur.

¹²⁷ Reykjavík 1887, mælt og uppdregið eftir Svein Sveinsson búfræðing, 1:3000, Árbæjarsafn.

¹²⁸ Reykjavík 1887, mælt og uppdregið eftir Svein Sveinsson búfræðing, 1:3000, Árbæjarsafn.

Reykjavík 181285 5 - 108

Hlutverk: Pakkhús

Tegund: Heimild

Aldur: 1887

Staðsetning: X: 357189,3

Y: 408340,2

Lengd: 6 m

Breidd: 4 m

Horfin: Já

Staðhættir: Á korti Sveins Sveinssonar af Reykjavík 1887 er merkt inn hús á þessum stað við Lækinn.¹²⁹ Trúlega hefur þetta verið pakkhús og tilheyrt Siemens.

Reykjavík 181285 5 - 109

Hlutverk: Pakkhús

Tegund: Heimild

Aldur: 1887

Staðsetning: X: 357069,6

Y: 408362,1

Lengd: 15 m

Breidd: 7 m

Horfin: Já

Staðhættir: Á korti Sveins Sveinssonar af Reykjavík 1887 er merkt inn hús á þessum stað við Kolasund.¹³⁰ Trúlega hefur þetta verið pakkhús sem hefur tilheyrt verslun M. Smith á sínum tíma, sjá fornleifar nr. 5-96.

Reykjavík 181285 5 - 110

Hlutverk: Bólverk

Tegund: Heimild

Aldur: 1902

Staðsetning: X: 357172,6

Y: 408373,7

Lengd: 50 m

Breidd: 1 m

Aldur: 1902

Horfin: Já, trúlega undir fyllingu.

Staðhættir: Bólverk eða steinhlaðinn kantur er merktur inn á kort frá 1902.¹³¹

Hann er austan við Zimsen bryggju.

Kantur þessi hefur legið samsíða húsinu að norðanverðu.

Lýsing: Gæti verið svipað og bólverkið við Vesturgötu 2.

Hlíðarhús 181283 3 - 75

Sérheiti: Björnsbryggja

Hlutverk: Bryggja

Tegund: Heimild

Aldur: 1876

Staðsetning: X: 356779,5

Y: 408562,3

Lengd: 4 m

Breidd: 50 m

Horfin: Já

Staðhættir: Á korti Sveins Sveinssonar frá 1876 er merkt inn bryggja þar sem nú er Vesturgata 4.¹³² „Vestast í Grófinni var Björnsbryggja.“¹³³

Hlíðarhús 181283 3 - 77

Hlutverk: Stakkstæði

Tegund: Heimild 465

Aldur: 1881

Staðsetning: X: 356874,0

Y: 408459,6

Ástand: Ómetið

Horfin: Já

Staðhættir: „Fyrir norðan húsið (Vesturgötu 6) voru stakkstæði,“¹³⁴

¹²⁹ Reykjavík 1887, mælt og uppdregið eftir Svein Sveinsson búfræðing, 1:3000, Árbæjarsafn.

¹³⁰ Reykjavík 1887, mælt og uppdregið eftir Svein Sveinsson búfræðing, 1:3000, Árbæjarsafn.

¹³¹ Reykjavík 1902. Landmælingadeild herforingjaráðsins í Kaupmannahöfn. Árbæjarsafn.

¹³² Sveinn Sveinsson: Reykjavík, uppráttur, Árbæjarsafn 1887.

¹³³ Lúðvík Kristjánsson, *Úr bæ í borg*, 177.

¹³⁴ Páll Lindal, 1986. *Reykjavík, Sögustaður við Sund*, 3. bindi, 147.

„Geir Zoëga leyft að byggja hús, 18 x 12 álnir, á eigin stakkstæði norðan við Læknisgötu, í túninu við Þórð í Hól“ 6/9 1881.¹³⁵

Lýsing: Þetta svæði er nú allt horfið undir uppfyllingu.

Bryggjan er einnig merkt inn á kort frá 1902.¹³⁹

Hlíðarhús 181283 3 - 78

Sérheiti: Steinhúsavör

Hlutverk: Vör

Tegund: Heimild

Staðsetning: X: 356844

Y: 408511

Horfin: Já

Staðhættir: „Steinhúsavör var í geil milli tveggja klettabelta, sem voru í fjörunni fyrir neðan núverandi Norðurstíg. Úr þeirri vör var aðeins róíð skipum Steinhússinga.“¹³⁶

Lýsing: Þetta svæði er nú allt horfið undir uppfyllingu.

Hlíðarhús 181283 3 - 79

Sérheiti: Geirsbryggja

Hlutverk: Bryggja

Tegund: Heimild

Aldur: 1887

Staðsetning: X: 356789,0

Y: 408620,7

Lengd: 50 m

Breidd: 4 m

Horfin: Já

Staðhættir: Á korti Sveins Sveinssonar frá 1887 er komin bryggja frá lóðinni Vesturgötu 6.¹³⁷ „Vestast var Geirsbryggja, kennd við Geir Zoëga og stóð niður undan verslunarhúsi hans.“¹³⁸

¹³⁵ Brunavirðing B/118, fyrir Vesturgötu 6.

¹³⁶ Ágúst Jóseppson, *Minningar og svipmyndir úr Reykjavík*, 84.

¹³⁷ Reykjavík 1887, mælt og uppdregið eftir Svein Sveinsson búfræðing, 1:3000, Árbæjarsafn.

¹³⁸ Lúðvík Kristjánsson, *Úr bæ í borg*, 177.

¹³⁹ Landmælingadeild herforingjaráðsins í Kaupmannahöfn, Mælikvarði 1:5.000, Árbæjarsafn.

Niðurstöður og verndunarákvæði

Á skipulagsvæðinu eru skráðir 44 minjastaðir, fjórir eru á *Hlíðarhúsajörðinni*, 20 í *Reykjavík* en 20 á *Arnarhóli*. Ekki er vitað nákvæmlega hvar jarðamörk voru þannig að eitthvað af minjastöðunum getur hugsanlega verið skráð undir ranga jörð. Tvennt er það sem einkennir þetta skipulagssvæði, hið forna býli *Arnarhóll* og síðan gamla fjaran, með uppsátrum, bryggjum og pakkhúsum. Stór hluti svæðisins er síðan uppfylling frá nútíma.

Jörð	Bústaður	Geymsluhús	Bryggja	Vör	Veggir/rústir	Annað	Samt.
Hlíðarhús			2	1		1	4
Reykjavík	4	4	7	1		4	20
Arnarhóll	3	1		1	7	8	20
Samtals	7	5	9	3	7	13	44

Tafla 1. Fjöldi og flokkar búsetuminja.

Elstu minjar á svæðinu er væntanlega að finna á *Arnarhóli*. Samkvæmt fornleifarannsóknnum er þar að finna minjar eldri en frá árinu 1226, auk forns bæjarstæðis *Arnarhóls*. Verndarsvæði hefur verið merkt inn þar sem búast má við minjum á *Arnarhóli* (sjá mynd 16). Fornleifarannsóknir þurfa því að fara þar fram ef til stendur að fara þar í verklegar framkvæmdir. Á hólnum er auk þess elsti vegur til bæjarins, þ.e.a.s. *Arnarhólstraðir (7-2)*. **Þessar minjar ætti að vernda um ókomna framtíð**, þar sem þetta er eini staðurinn í miðbænum sem hefur að geyma sjáanlegar minjar á yfirborði eða svo kallað menningarlandslag.



Mynd 18. Verndarsvæði á Arnarhóli.

Yngri minjar er síðan að finna á hafnarsvæðinu. Mikið rask hefur átt sér stað á svæðinu. Ströndin er ekki lengur náttúruleg og stór hluti af minjum er því horfinn, sérstaklega á það við um bryggjur og pakkhús (geymslur). Vitað er þó að *Steinbryggjan* (nr. 5-49) hvílir enn í jörð framundan Pósthússtræti. Verndarsvæði hefur verið merkt inn á mynd fyrir yngri minjar (sjá mynd 19). Þar er að finna steiptan kjallara undan einu af pakkhúsunum norðan við Hafnarstæti 21. Kjallari þessi hefur trúlega að geyma elstu steinsteypu í Reykjavík (sjá nr. 5-89). Svipaðar minjar gæti verið að finna víðar á því svæði sem hafði að geyma pakkhús. Bólverk gæti auk þess leynst í jörðu við Tryggvagötu (nr. 5-110). Því gæti svipað til bólverksins sem er að finna norðan við Vesturgötu 2. Áður en til framkvæmda kemur á þessu svæði er nauðsynlegt að gera fornleifakönnun..



Mynd 19. Blástrikaða svæðið hefur að geyma minjar frá 18. - 19. öld.

Húsakönnun

Hér fer á eftir byggingarsöguleg úttekt á svæðinu sem afmarkast af Ingólfsstræti, Hverfisgötu, Hafnarstræti, Pósthússtræti, Tryggvagötu og Geirsgötu. Innan svæðisins liggja Faxagata, Kalkofnsvegur, Lækjargata, Austurbugt og *Arnarhóll*. Það svæði sem hér er til umfjöllunar er frábrugðið öðrum svæðum sem rannsökuð hafa verið í húsakönnunum Minjasafns Reykjavíkur að því leyti að flest húsinn sem hér eru könnuð standa á uppfyllingum, sem komu til vegna gerðar hafnarinnar.



Mynd 20. Séð yfir *Arnarhóll* og miðbæinn um 1931. MAÓ 1602.¹⁴⁰

Húsagerð og aldur

Í þessari húsakönnun er fjallað um sextán hús. Ellefu þeirra eru gerð úr steinsteypu, fjögur úr timburbindingi og eitt er stálgrindarhús. Að upphaflegri gerð eru fjögur einlyft, fjögur tvílyft, fimm þrílyft og tvö fimmlýft. Hús *Seðlabanka Íslands* er sjö hæðir sem skiptast í kjallara, jarðhæð og 1. hæð sem er svonefnd lágbyggingu og 2.-5. hæð sem eru svonefnd hábygging.

Elsta húsið, Hafnarstræti 21, var byggt árið 1883, en það yngsta, Geirsgata 19, árið 1994. Næst elsta húsið stendur einnig við Hafnarstræti eða númer 15 og var það byggt árið 1898. Hafnarstræti 17 var byggt aldamótaárið 1900 og Hafnarstræti 19 árið 1925. Fyrsti hluti *Grófarhússins*, Tryggvagötu 15, var byggður árið 1931 en húsið var fullklárað árið 1963. *Hafnarhúsið*, Tryggvagata 17, var byggt á árunum 1933-1939 og *Hafnarhvoll*, Tryggvagata 11, árið 1945. Húsin að Austurbugt 5 voru byggð árið 1958 en ekki er vitað með vissu hvenær húsið að Austurbugt 3 var byggt. Það var fyrst virt árið 1949 en var þá

¹⁴⁰ Ljósmyndasafn Reykjavíkur, MAÓ 1602.

ekki nýbyggt. Samkvæmt loftmynd af svæðinu frá 1937 var húsið ekki komið þá. Af þessu má ráða að húsið hafi verið byggt á árunum 1937–1949. Húsið *Hafnarbúðir*, Geirsgata 9, var byggt árið 1961. Vöruheymslan að Faxagötu 2 var byggð á árunum 1969–1970 og vöruheymslan að Geirsgötu 11 árið 1982. *Tollstöðin*, að Tryggvagötu 19, var reist á árunum 1967–1970 og húsið að Hafnarstræti 20 árið 1977. Hús *Seðlabanka Íslands* var byggt á árunum 1980–1987.



Mynd 21. Útsýni yfir Reykjavíkurböfn og Hafnarstræti sumarið 1936.¹⁴¹

Breytingar

Húsin eru flest óbreytt frá upphaflegri gerð. Einna helst hefur verið byggt við þau eða þau hækkuð. Með breytingum á gluggum hafa sum þeirra breyst í útliti. Húsin við Hafnarstræti hafa einna helst breyst. Talsvert hefur verið byggt við Hafnarstræti 21 en í dag er það þó í sömu stærðarhlutföllum og árið 1899. Húsgrindin er upprunaleg sem og flestir innviðir, en útlit hússins hefur breyst frá upprunalegri mynd, því það var því sem næst gluggalaust. Nú hafa verið settir stórir gluggar á jarðhæðina og minni á efri hæðina. Einnig hefur húsið að Hafnarstræti 20 verið hækkað um eina hæð frá upphaflegri gerð. Gerðar hafa verið þó nokkrar útlitsbreytingar á húsunum að Hafnarstræti 15 og 17 og byggt við bæði húsið nr. 17 og 19. Húsin að Tryggvagötu 15 og 17 hafa bæði verið hækkuð.

Höfundar

Ekki er vitað um höfunda fjögurra þeirra húsa sem hér er fjallað um, Austurbugt 3 og Hafnarstræti 15, 17 og 21. Öðru máli gegnir um hin tólf. Gísli Halldórsson arkitekt

¹⁴¹ Guðjón Friðriksson: *Saga Reykjavíkur*, fyrra bindið, 330.

hannaði húsin að Austurbugt 5 en hann var einnig einn þriggja sem hönnuðu húsið að Tryggvagötu 19, *Tollstöðina*. Hinir tveir voru Jósef Reynis arkitekt og Ólafur Júlíusson. Halldór H. Jónsson arkitekt hannaði húsið að Faxagötu 2, Ormar Þór Guðmundsson arkitekt hannaði húsið að Geirsgötu 11, Baldur Ó. Svavarsson arkitekt hannaði húsið að Geirsgötu 19 og Bjarni Marteinson arkitekt hannaði húsið að Hafnarstræti 20. Einar Sveinsson og Aðalsteinn Richter arkitektar hönnuðu húsið að Geirsgötu 9 og Einar Erlendsson arkitekt hannaði Hafnarstræti 19. Hús *Seðlabanka Íslands* var hannað af Guðmundi Kr. Guðmundssyni og Ólafi Sigurðssyni arkitektum. Hörður Bjarnason arkitekt hannaði húsið að Tryggvagötu 11 og Sigurður Guðmundsson arkitekt og Þórarinn Kristjánsson hafnarstjóri húsið að Tryggvagötu 19. Nokkrir hönnuðir komu að byggingu hússins við Tryggvagötu 15. Guðjón Samúelsson arkitekt teiknaði nyðri hlutann en Sigvaldi Thordarson arkitekt syðri hlutann.



Mynd 22. Hafnarstræti árið 1946.¹⁴²

Horfin hús og mannvirki

Á því svæði sem hér er til umfjöllunar hafa staðið ýmsar byggingar sem horfið hafa í tímans rás með breyttu skipulagi á svæðinu. Erfitt er að gera grein fyrir öllum þeim vöruskemmum sem staðið hafa á svæðinu þar sem lítið er til af heimildum um þær. En með því að glugga í gamlar ljósmyndir má sjá að mikið var um skemmur af ýmsu tagi á þessu svæði.

Sumt er þó vitað og má þar á meðal nefna að *Verkamannaskýlið* svokallaða stóð sjávarmegin við Tryggvagötu, nálægt gatnamótum við Kalkofnsveg. Þetta var allstórt timburhús sem var fullklárað árið 1923. Þar gátu hafnarverkamenn matast og drukkið

¹⁴² Minjasafn Reykjavíkur – Árbæjarsafn, abs 10.357.

kaffi en einnig var þetta einskönar ráðningarmiðstöð fyrir sjómenn og verkamenn. Húsið var rífið í kringum 1962.¹⁴³



Mynd 23. Fyrir miðri mynd má sjá *Verkamannaskýlið* árið 1961. SS¹⁴⁴

Einnig er *Batteríð* svokallaða horfið en það var virki úr torfi og grjóti. Það stóð við *Arnarhólsklett* þar sem Kalkofnsvegur og Skúlagata mættust áður, en hús *Seðlabankans* stendur nú. Grunnmynd húss *Seðlabankans* tekur að nokkru leyti mið af *Batteríinu*. Jörundur hundadagakonungur lét reisa virkið árið 1809 en því var ekki haldið við.¹⁴⁵ *Ingólfsгарður* var í fyrstu kallaður *Batterísgarður*.



Mynd 24. *Batteríð*. Júlíus Havsteen amtmaður bendir á staðinn.¹⁴⁶

¹⁴³ Páll Línal, *Reykjavík, Sögustaður við Sund*, 3. bindi, 140-141.

¹⁴⁴ Páll Línal, *Reykjavík, Sögustaður við Sund*, 3. bindi, 141.

¹⁴⁵ Páll Línal, *Reykjavík, Sögustaður við Sund*, 1. bindi, 81-82.

¹⁴⁶ Páll Línal, *Reykjavík, Sögustaður við Sund*, 1. bindi, 82.

Í námunda við *Batteríð* var reistur ofn til kalkbrennslu, *Kalkofninn*, árið 1876. Bygging ofnsins kom til vegna þess að um 1870 fannst kalk í Esjunni hjá Mógilsá. Ákveðið var að reyna að vinna það og nota við húsbyggingar. Á þeim tíma voru flestar vistarverur Reykvíkinga torfbærir og stöðugur samdráttur í innflutningi á timbri frá Noregi. Kaupmenn vildu heldur ekki flytja inn kalk og ef þeir gerðu það var það af skornum skammti og afar dýrt. Með því að hefja framleiðslu á kalki var hægt að hefja byggingu fleiri steinbæja og steinhúsa í bænum.¹⁴⁷ Það var svo Egill Egilson kaupmaður sem réðst í gerð kalkofnsins og sendi hann Björn Guðmundsson múrara utan til að kynna sér hvernig nýttísku kalkbrennsluofnar væru byggðir og að læra að brenna kalk. Björn þessi vann síðan að byggingu ofnsins og varð það allmikið turnlaga hús. Vel var vandað til verksins og var ofninn sem líkastur þeim ofnum sem notaðir voru erlendis. Rekstur fyrirtækisins stóð ekki nema í nokkur ár. Ástæður fyrir því að rekstri var hætt voru að hann borgaði sig ekki vegna óheppilegra vinnubragða og of mikils flutningskostnaðar.¹⁴⁸ Ekki er að finna heimildir um hvenær ofninn hvarf mönnum sjónum. En Kalkofnsvegur dró nafn sitt af þessum ofni.



Mynd 25. Hús Siemens kaupmanns við Lækinn og *Kalkofninn* í baksýn.¹⁴⁹

Nafngiftir gatnanna

Nafngiftir gatnanna sem hér um ræðir eiga rætur sínar að rekja víða.

Austurbugt

Þessi gata hefur gengið undir ýmsum heitum eins og Sjávargata og Bryggjubraut. Um tíma var hún einnig kölluð Faxagata. Ekki er að finna heimildir fyrir því hvenær nafnið Austurbugt var tekið upp.

Faxagata

Hafnargarðurinn *Faxagarður* og Faxagata sækja nafngiftir sínar bæði til Faxa, félaga Hrafna-Flóka í leiðangrinum til Íslands sem sagt er frá í Landnámu. Faxaflói er

¹⁴⁷ Árni Óla, *Reykjavík fyrri tíma*, fyrsta bindi, 306.

¹⁴⁸ Árni Óla, *Reykjavík fyrri tíma*, fyrsta bindi, 303, 305-307.

¹⁴⁹ Hjörleifur Stefánsson, *Kvosin*, 138.

kenndur við þennan sama Faxa.¹⁵⁰ Ekki er að finna heimildir fyrir samþykki götunafnsins né hvenær það kom fyrst fram í manntali.

Geirsgata

Gatan er nefnd eftir Geir Zoëga kaupmanni og útgerðarmanni.¹⁵¹ Nafn götunnar var samþykkt árið 1919.

Hafnarstræti

Götuheitið var formlega tekið upp árið 1848 en áður hafði gatan verið nefnd Strandgata og Reipslagarabraut eftir einu af geymsluhúsum *Innréttingana* fyrir kaðlagerð. Gatan fylgir enn í dag fjörुकambinum forna og skýrir það beygjuna sem á henni er.¹⁵²



Mynd 26. Varðarhúsið við Kalkofnsveg.¹⁵³

Kalkofnsvegur

Kalkofnsvegur tengir saman Geirsgötu, Lækjargötu og Sæbraut. Vegurinn er nefndur eftir kalkofni þeim sem byggður var árið 1876 og stóð neðst við *Arnarhól*, skammt frá Lækjarósnum og í námunda við *Batterið*.¹⁵⁴

Tryggvagata

Tryggvagata er nefnd eftir Tryggva Gunnarssyni bankastjóra og alþingismanni sem var atkvæðamikill í Reykjavík um aldamótin 1900. Gatan varð til eftir uppfyllinguna sem gerð var við hafnargerðina 1913–1917.¹⁵⁵

¹⁵⁰ Árni Óla: „Nafngiftir gatna í Reykjavík“, 331 og Páll Línal: *Reykjavík, Sögustaður við Sund*, 1. bindi, 131.

¹⁵¹ Páll Línal: *Reykjavík, Sögustaður við Sund*, 1. bindi, 157.

¹⁵² Páll Línal: *Reykjavík, Sögustaður við Sund*, 2. bindi, 6-8.

¹⁵³ Guðjón Friðriksson: *Saga Reykjavíkur*, síðari hluti, 273.

¹⁵⁴ Páll Línal: *Reykjavík, Sögustaður við Sund*, 2. bindi, 82.

¹⁵⁵ Páll Línal: *Reykjavík, Sögustaður við Sund*, 3. bindi, 126.

Varðveislumat

Við mat á varðveislugildi byggðar er beitt svokallaðri SAVE-aðferð (Survey in Architectural Value in the Environment) sem gerð er grein fyrir í ritinu Leiðbeiningar um gerð bæja- og húsakannana, útgefnu af Húsafriðunarnefnd ríkisins árið 1996. Þar er höfð til hliðsjónar dönsk SAVE-aðferð, þar sem lagt er mat á fjóra þætti: Listrænt gildi, menningarsögulegt gildi, umhverfisgildi og upprunalega gerð. **Varðveislugildi húsa** byggist síðan á innbyrðis mati á vægi hvers þáttar og vega þar þyngst gildi byggingarlistar, menningarsögu og umhverfis.

Einnig er stuðst við Húsverndarskrá Reykjavíkur, sem gefin var út sem þemahefti með Aðalskipulagi Reykjavíkur 1996 – 2016 (*Húsvernd í Reykjavík, svæðið innan Snorrabrautar/Hringbrautar*). Líka er höfð til hliðsjónar *Þróunar-áætlun miðborgar* frá árinu 2000.

Til umfjöllunar er svæði vegna fyrirhugaðs tónlistar- og ráðstefnuhús í Reykjavík. Það afmarkast af Ingólfsstræti, Hverfisgötu, Hafnarstræti, Pósthússtræti Tryggvagötu og Geirsgötu. Innan svæðisins liggja Faxagata, Kalkofnsvegur, Lækjargata, Austurbugt og Arnarhóll.

Sú er breyting er gerð frá Húsverndarkorti Reykjavíkur að nú er lagt til að húsin nr. 15,17,19 og 21 njóti verndar í dökkgulum flokki, verndun götumynda.

HÚSVERNDARSKRÁ REYKJAVÍKUR.

Varðveislumat húsa á ofangreindu svæði:

DÖKKGULUR FLOKKUR: Verndun götumynda, húsaða og húsa með umhverfisgildi.

Hafnarstræti 15

Hafnarstræti 17

Hafnarstræti 19

Hafnarstræti 21

Húsin mynda ákveðna heild með Hafnarstræti 16 og Pósthússtræti 3, sem þegar eru friðuð. Húsin nr. 15-21 endurspeglu legu gömlu strandlínunnar. Þau eru jafnframt hluti af stærri heild eldri verslunarhúsa við austanvert Hafnarstræti, sem það myndar ásamt húsunum Hafnarstræti 16 og 18 sunnan götu og Hafnarstræti 15 og 17 norðan hennar.

GRÆNN FLOKKUR: Verndun 20. aldar bygginga.

Kalkofnsvegur 1 (Seðlabanki Íslands): mikilvæg opinber bygging á sínum tíma, þar sem ekkert var til sparað.

Tryggvagata 17 (Hafnarhúsið): Vörugeymslu- og skrifstofuhús í anda funksjónalisma, einstakt í sinni röð hér á landi.

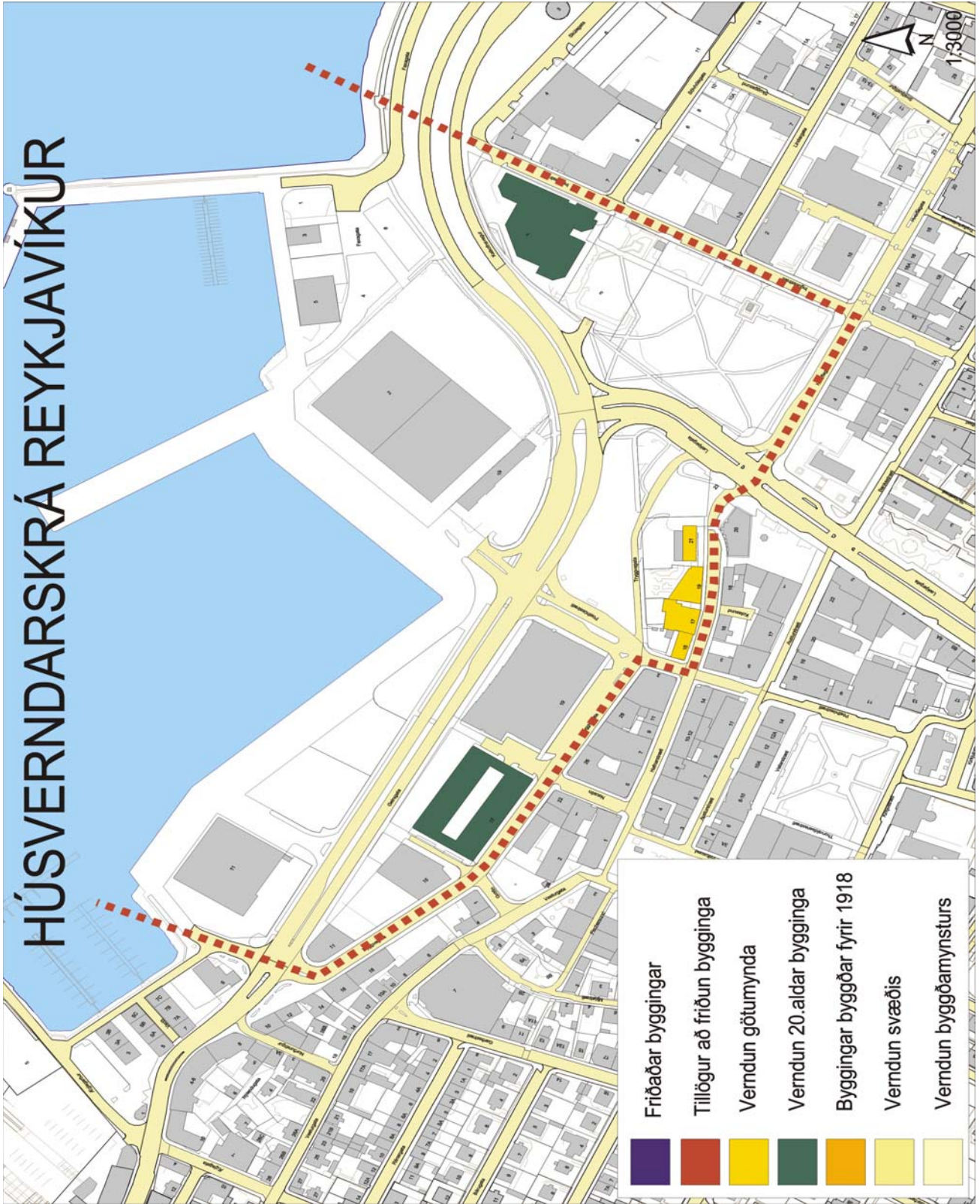
APPELSÍNUGULUR FLOKKUR: Hús byggð fyrir 1918.

Um hús í appelsínugulum flokki gildir að þau eru háð lögum um húsafriðun nr. 104/2001, 6. grein um allar breytingar á núverandi ástandi.

Hafnarstræti 15, 1898

Hafnarstræti 17, 1900

Hafnarstræti 21, 1883.



Heimildaskrá

Óprentaðar heimildir:

Minjasafn Reykjavíkur-Árbæjarsafn (MsR-Ábs.):

Byggðar lóðir í Reykjavík.
Húsaskrá Reykjavíkur.
Kortasafn.

Borgarskjalasafn (BsR):

Aðf. 723-724. Brunatrygging húsa 1874–1895.
Aðf. 734-748. Brunabótavirðingar.
Aðf. 751-757. Brunatrygging húsa 1896–1943.
Aðf. 3374. Götunöfn og húsanúmer 1914–1960.
Skjöl byggingarfulltrúa. (B) fyrir Austurbakka, Austurbugt, Faxagötu, Geirsgötu, Grófarbryggju, Hafnarstræti og Tryggvagötu.

Byggingarfulltrúi Reykjavíkur (Byggf. í Rvk.):

Innlagðar teikningar.

Þjóðskjalasafn:

Þ.Í. 185. Skjalasafn stiftamtmanns 1684-1873. III, 231 Skjöl um tukthúsið á Arnarhóli 1786-1787, 30 maí, 1787. *Úttekt um tukthúsið og Arnarhól er Guðmundur Vigfússon lætur af ráðsmennsku og Gunnar Sigurðsson tekur við.*

Þ.Í. 461. Skjalasafn stiftamtmanns 1684-1873. III, 231. Skjöl um tukthúsið á Arnarhóli 1786-1787, 25 júní, 1787. *Úttekt um tukthúsið og býlið Arnarhól, er Gunnar Sigurðsson lætur af ráðsmennsku tukthússins og Hednrik Scheel tekur við.*

Þorkell Grímsson, 1958. Bráðabirgðarskýsla um uppgröft á Arnarhólströðum á vegum Minja- og byggðasafns Reykjavíkurbæjar, frá 2-13. sept. 1958. Þjms. Óbirt.

Prentaðar heimildir:

Aðalskipulag Reykjavíkur 1962–83. Reykjavík 1966.

Aðalskipulag Reykjavíkur 1984–2004. Unnið af Borgarskipulagi Reykjavíkur. Reykjavík 1988.

Ágúst Jóseppson: *Minningar og svipmyndir úr Reykjavík.* Reykjavík, 1959.

Árni Magnússon og Páll Vídalín: *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín* III. bindi. *Gullbringu- og Kjósarsýsla.* 2. útg. [ljósprentun], Hið íslenska fræðafélag, Kaupmannahöfn, 1982.

Árni Óla: *Reykjavík fyrri tíma,* fyrsta bindi, Reykjavík 1984.

- Bjarni F. Einarsson: *Fornleifaskrá Reykjavíkur*, Skýrslur Árbæjarsafns XLVI, Reykjavík 1995.
- Bjarni F. Einarsson: *Arnarhóll, Prufuskurðir í apríl*, Skýrslur Árbæjarsafns 36, Reykjavík 1994.
- Bjarni F. Einarsson: *Arnarhóll, Greinagerð um jarðsjárkönnun og fornleifar á Arnarhóli í Reykjavík*, Skýrslur Árbæjarsafns XXV, Reykjavík 1993.
- Byggingarreglugerðir og lög 1839, 1844, 1894, 1903, 1904, 1915, 1924, 1964.*
- Einar S. Arnalds: *Reykjavík, Sögustaður við Sund*, 4. bindi – Lykilbók. Reykjavík 1989.
- Fjölur, Kaupmannahöfn 1835.*
- Húsvernd í Reykjavík. Svæðið innan Snorrabrautar/ Hringbrautar. Þemahefti með Aðalskipulagi Reykjavíkur 1996–2016.* Ritstjóri: Nikulás Úlfar Másson. Reykjavík 1998.
- Hendrik Ottósson: *Frá Hlíðarhúsum til Bjarmalands*, Akureyri 1948.
- Hjörleifur Stefánsson, Guðný Gerður Gunnarsdóttir og Guðmundur Ingólfsson: *Kvosin. Byggingarsaga miðbæjar Reykjavíkur*, Reykjavík 1987.
- Guðjón Friðriksson: *Saga Reykjavíkur. Bærinn vaknar. 1870–1940.* Fyrri og síðara bindi. Reykjavík 1991 og 1994.
- Gerður Róbertsdóttir og Ragnheiður Mósesdóttir: „Hafnlaus höfuðstaður“, *Sagnir. Tímarit um söguleg efni*. 5 (1984), 44-54.
- Georg Ólafsson: *Þættir úr sögu Reykjavíkur*. Reykjavík 1936.
- „Gömlu traðirnar í Arnarhólstúni grafnar upp innan skamms“. *Alþýðublaðið* 20. ágúst 1958.
- Jón Helgason: *Þegar Reykjavík var fjórtán vetra*. Reykjavík 1916.
- Jón Helgason: *Reykjavík 1786-1936*. Reykjavík 1937.
- Jón Helgason: *Árbækur Reykjavíkur 1786-1936*. Reykjavík 1942.
- Klemens Jónsson: *Saga Reykjavíkur, I.-II. bindi*. Reykjavík, 1929.
- Lúðvík Kristjánsson: *Úr bæ í borg: nokkrar endurminningar Knud Zimsens fyrrverandi borgarstjóra um þróun Reykjavíkur*. Reykjavík 1952.

Lýður Björnsson: *Safn til sögu Reykjavíkur*. Reykjavík 1971.

Ragneiður Traustadóttir: *Fornleifaskráning á Miðnesheiði*. Þjóðminjasafn Íslands 2000.

Ragnar Edvardsson: *Arnarhóll, fornleifarannsókn 1993*. Skýrslur Árbæjarsafns XXXIX, Reykjavík 1994.

Páll Líndal: *Bæirnir byggjast. Yfirlit um þróun skipulagsmála á Íslandi til ársins 1938*. Reykjavík 1982.

Páll Líndal: *Reykjavík, Sögustaður við Sund 1. bindi, A-G*. Reykjavík 1986.

Páll Líndal: *Reykjavík, Sögustaður við Sund 2. bindi, H-P*. Reykjavík 1987.

Páll Líndal: *Reykjavík, Sögustaður við Sund. 3. bindi, R-Ö*. Reykjavík 1988.

Örnefnaskrá Reykjavíkur og Seltjarnarness, Ari Gíslason, Örnefnastofnun.

Kort

Kort, Reykjavík 1876. Uppdráttur Reykjavíkur eftir Svein Sveinsson. *Reykjavíkurkort. Dagatal 1986*. Kort af Reykjavík frá 1715-1981. Unnið af Nönnu Hermansson, Salvöru Jónsdóttur og Mjöll Snæsdóttur. Árbæjarsafn, Reykjavík, 1986

Kort, Reykjavík 1887, mælt og uppdregið eftir Svein Sveinsson búfræðing, 1:3000, Árbæjarsafn.

Kort, Reykjavík 1902, Landmælingadeild herforingjaráðsins í Kaupmannahöfn, Mælikvarði 1:5.000, Árbæjarsafn.

Kort, Reykjavík 1947 eftir Ágúst Böðvarsson, Árbæjarsafn.

R. Lievog, Kaupstaðarlóðin 1787. *Reykjavíkurkort. Dagatal 1986*. Kort af Reykjavík frá 1715-1981. Unnið af Nönnu Hermansson, Salvöru Jónsdóttur og Mjöll Snæsdóttur. Árbæjarsafn, Reykjavík, 1986

Símaviðtal

Jón Þorvaldsson forstöðumaður tæknideildar Reykjavíkurhafnar, símaviðtal 29.09.04.

Vefsíður

Þjóðminjalög 107/2001 <http://www.althingi.is/lagas/nuna/2001107.html>
Borgarvefsjáin, <http://borgarvefsja.is/website/bvs/>
www.sedlabanki.is

Myndaskrá

Þær myndir sem ekki er getið um tók Helga Maureen Gylfadóttir á vettvangi í ágúst og október 2004.

Forsíða. Séð yfir höfnina frá Arnarhóli árið 1931. Ljósmyndari Magnús Ólafsson. *Ljósmyndasafn Reykjavíkur*, MAÓ 1706.

Mynd 1. Skipulagssvæðið er afmarkað með rauðum rúðum, græn lína sýnir gömlu ströndina áður en uppfyllingar hófust. Grunnur myndarinnar er fenginn úr Landsupplýsingakerfi Reykjavíkurborgar (LUKR).

Mynd 2. Reykjavík og nágrannajarðir árið 1703. Einar S. Arnalds, *Reykjavík, Sögustaður við Sund*, 4. bindi, 6.

Mynd 3. Kaupstaðarlóðin 1787. R. Lievog, Kaupstaðarlóðin 1787. *Reykjavíkurtort. Dagatal 1986*.

Mynd 4. Byggingar kaupmanna voru við ströndina, íbúðarhús og pakkhús. Kort, Reykjavík 1876. Uppdráttur Reykjavíkur eftir Svein Sveinsson.

Mynd 5. Horfin ásýnd Hafnarstrætis. Myndin tekin um miðja 19. öld. Ljós. óþekktur. Hér tekið eftir: Páll Líndal, *Reykjavík, Sögustaður við Sund*, 2. bindi, 7.

Mynd 6. Hafnarstræti og *Arnarhóll* árið 1905. Ljósmyndari Á.Th. Hér tekið eftir: Páll Líndal, *Reykjavík, Sögustaður við Sund*, 2. bindi, 7.

Mynd 7. *Bæjarbryggjan* eða *Steinbryggjan* árið 1907. Hér tekið eftir: Guðjón Friðriksson, *Saga Reykjavíkur*, fyrra bindi, 315.

Mynd 8. Kort frá 1902 sem sýnir hafnarsvæðið og *Arnarhólinn*. Reykjavík 1902, Landmælingadeild herforingjaráðsins í Kaupmannahöfn, Árbæjarsafn.

Mynd 9. Kort frá 1947. Reykjavík 1947 eftir Ágúst Böðvarsson, Árbæjarsafn.

Mynd 10. Tryggvagata um 1920. Ljósmyndari Magnús Ólafsson. Hér tekið eftir: Páll Líndal, *Reykjavík, Sögustaður við Sund*, 3. bindi, 127.

Mynd 11. Kolakraninn gekk einnig undir nafninu *Hegrinn*. Hér tekið eftir: Guðjón Friðriksson, *Saga Reykjavíkur*, fyrra bindi, 328.

Mynd 12. Unnið að fornleifarrannsókn árið 1955. Mynd LS-44-32, Minjasafn Reykjavíkur – Árbæjarsafn.

Mynd 13. Yfirlit yfir mælilínur jarðsjármælinga. Bjarni F. Einarsson, *Arnarhóll, greinargerð um jarðsjárkönnun og fornleifar á Arnarhóli í Reykjavík*. Reykjavík 1993.

Mynd 14. Unnið við fornleifarannsóknir 1993, (Ar93F3-21). Myndasafn Minjasafns Reykjavíkur – Árbæjarsafns.

Mynd 15. Á kortið eru merktar inn fornleifar, rauðir punktar eru þeir staðir sem tilheyra skipulagssvæðinu. Græn lína sýnir gömlu fjörumörkin, þar norður af er uppfylling. Grunnur myndarinnar er fenginn úr Landupplýsingakerfi Reykjavíkurborgar (LUKR).

Mynd 16. Á kortið eru merktar inn fornleifar, rauðir punktar eru þeir staðir sem tilheyra skipulagssvæðinu. Græn lína sýnir gömlu fjörumörkin, þar norður af er uppfylling. Grunnur myndarinnar er fenginn úr Landupplýsingakerfi Reykjavíkurborgar (LUKR).

Mynd 17. Á kortið eru merktar inn fornleifar, rauðir punktar eru þeir staðir sem tilheyra skipulagssvæðinu. Græn lína sýnir gömlu fjörumörkin, þar norður af er uppfylling. Grunnur myndarinnar er fenginn úr Landupplýsingakerfi Reykjavíkurborgar (LUKR).

Mynd 18. Verndarsvæði á Arnarhóli. Grunnur myndarinnar er fenginn úr Landupplýsingakerfi Reykjavíkurborgar (LUKR).

Mynd 19. Blástrikaða svæðið hefur að geyma minjar frá 18. - 19. öld. Grunnur myndarinnar er fenginn úr Landupplýsingakerfi Reykjavíkurborgar (LUKR).

Mynd 20. Séð yfir *Arnarhól* og miðbæinn um 1931. Ljósmyndari Magnús Ólafsson. *Ljósmyndasafn Reykjavíkur*, MAÓ 1602.

Mynd 21. Útsýni yfir Reykjavíkurhöfn og Hafnarstræti sumarið 1936. Hér tekið eftir: Guðjón Friðriksson, *Saga Reykjavíkur*, fyrra bindi, 330.

Mynd 22. Hafnarstræti árið 1946. Ljósmyndari óþekktur. Minjasafn Reykjavíkur – Árbæjarsafn, abs 10.357

Mynd 23. Fyrir miðri mynd má sjá *Verkamannaskýlið* árið 1961. Ljósmyndari S.S. Hér tekið eftir: Páll Líndal, *Reykjavík, Sögustaður við Sund*, 3. bindi, 141.

Mynd 24. *Batterið*. Júlíus Havsteen amtmaður bendir á staðinn. Hér tekið eftir: Páll Líndal, *Reykjavík, Sögustaður við Sund*, 1. bindi, 82.

Mynd 25. Hús Siemsens kaupmanns við Lækinn og *Kalkofninn* í baksýn. Hér tekið eftir: Hjörleifur Stefánsson, *Kvosin*, 138

Mynd 26. *Varðarhúsið* við Kalkofnsveg. Hér tekið eftir: Guðjón Friðriksson: *Saga Reykjavíkur*, síðari hluti, 273.